

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

OKTOBER 6 • 2003

Birgitta och pengarna

Ferdinand Tollin – en av 1800-talets ”det unga Sverige”

SNF:s årsmöte

Pris 20 kr

HB MYNT & MEDALJER

Sveavägen 96

Box 19507

S-104 32 Stockholm 19

T - Rådmanngatan (uppgång Handelshögskolan)

+ fax 08-673 34 23

*Svenska och utländska mynt, sedlar och ordnar,
militaria och nålmärken, medaljer*

Öppet: vard. 11-17, fred. 11-15, lörd. 11-14

Bli medlem i

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

Årsavgiften är 200 kr.

Som medlem får Du **SNT**
automatiskt

Du kan också enbart prenumerera på tidningen
Det kostar endast 160:- per år.

SVENSK

NUMISMATISK TIDSKRIFT

har en upplaga på 1.400 ex.

Ca 1/10 av dessa når utanför Sveriges gränser
– Norden, Europa, USA.

Tidningen kommer ut med 8 nr per år:
första veckan i
februari – maj, september – december.

Våra annonspriser är jämförelsevis låga.

För annonsering kontakta Carin Hirsch Lundborg
på föreningens kansli, e-post: carin@numismatik.se

Prisexempel:

1/1 sida (151 × 214 mm)	1.800:-
2:a omslagssidan	2.200:-
4:e omslagssidan	2.500:-
1/2 sida (151 × 105 mm)	1.000:-
1/4 sida (72 × 105 mm)	500:-
1/6 sida (47 × 105 mm)	350:-
1/12 sida (47 × 50 mm)	175:-

Sista materialdag: Den 1:a i månaden före utgivning.
Heloriginal eller manus och gärna skiss sändes
till Carin Hirsch Lundborg efter överenskommelse.

*Annonser som ej är förenliga med
SNF:s, FIDEM:s och AINP:s etik avböjs.*

Innehåll SNT 6 • 2003

Sid

Artiklar och notiser

Birgitta och pengarna	128
Ytterligare ett exemplar av Grännabrakteaten	133
Ferdinand Tollin – en av 1800-talets "det unga Sverige"	134
SNF:s årsmöte den 12-13 april 2003	136
Polletter från Hoby kulle mejeri	137
Kyrksilvret som nedsmältes till att förfalska enkronor	137
British Art Medal Society – den årliga kongressen 2003	138
Prisrekord på pollett	141
Myntmässan i Olofström	141
Svårt singla slant med euromynten?	142
Kungasignerade kungafemmor till Vecko-Journalens läsare	142
Den sista franska francen vann första pris för bästa mynt	142
Raritetsfilosofi (2)	144

Stående rubriker

Nytt om böcker – recensioner	140
Pressklipp. Guldägg?	142

Omslag

Den 23 juli 1373 avled Birgitta i sitt hus i Rom och 7 oktober 1391 helgonförklarades hon av påven Bonifacius IX. Den sannolikt äldsta bilden av den heliga Birgitta visar henne när hon under sin sista pilgrimsfärd besöker Bethlehem och får visionen om hur Jesu födelse gick till. Tavlan målades av Niccolò di Tommaso (död 1376), som av allt att döma träffat Birgitta i Neapel. Läs mer om vårt nationalhelgon och de pengar som användes under hennes tid i Lars O. Lagerqvists artikel på sidorna 128-132. Tavlan tillhör Vatikanmuseet. Identifieringen har gjorts av professor Jan Svanberg. Reprofoto Gabriel Hildebrand.

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

i samarbete med

KUNGL. MYNTKABINETTET

Föreningen:

Banérgatan 17 nb
115 22 Stockholm
Tel 08-667 55 98

onsdag – torsdag kl 10.00 – 13.00

Fax 08-667 07 71

E-post: info@numismatik.se

Postgiro 15 00 07-3

Bankgiro 219-0502

Svenska Handelsbanken

Redaktionen:

Kungl. Myntkabinettet

Box 5428

114 84 Stockholm

Tel 08-5195 5300

Fax 08-411 22 14

E-post: info@myntkabinettet.se

Ansvarig utgivare:

Ian Wiséhn

Huvudredaktör och layout:

Monica Golabiewski Lannby

Annonser och auktionskalender:

Göran Wahlquist

070-682 80 03 (kvällstid och helger)

Prenumerationer:

Pris 160 kr/år (8 nr)

Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt

SNT trycks med bidrag från

Gunnar Ekströms stiftelse

samt Sven Svenssons stiftelse

För insänt, ej beställt, material ansvaras
ej. SNT:s texter och bilder lagras
elektroniskt och publiceras i pdf-format
på SNF:s och KMK:s hemsidor
(www.numismatik.se samt
www.myntkabinettet.se). Den som
sänder material till SNT anses medge
elektronisk lagring/publicering.

Tryck:

Masterprint Sätterri & Tryckeri AB

ISSN 0283-071X

Föreningsaktiviteter

OKTOBER

7 Gustav Vasa och hans söner

Plats Banérgatan kl. 18.30

Johan Wihlander berättar om och visar bilder av Gustav Vasas och hans söners mynt.

NOVEMBER

29-30 SNF:s 130-årsjubileum med auktion

Lördag 29

Plats KMK

09.00-16.00 Myntmässa.

12.00-15.00 Visning av auktionsobjekten.

16.15 Lars O. Lagerqvist kåserar om Kungliga porträtt – lika eller inte?

17.15 Visning av utställningen "Carl Snoilsky – ett hundraårsminne". Carl Snoilsky var föreningens ordförande och en framstående samlare. Göran Wahlquist, Ian Wiséhn och Jan-Olof Björk berättar om Snoilskys korrespondens med samlar-kollegor, hans bibliotek samt mynten i hans samling.

18.30 Subskriberad middag på Myntkrogen.

Meny: Havskräftsstjarter på örtbodyd med dill-vinaigrette. Filé och kotlett av lamm med basilikasås, zucchini- och tomatgratäng samt potatiskaka. Vit choklad-fromage. I priset, 195 kr, ingår vatten/lättöl samt kaffe. Anmälan till middagen görs genom insättning av beloppet på föreningens postgiro 15 00 07-3 senast den 11 november 2003.

Söndag 30

Plats KMK

09.00-12.00 Visning av auktionsobjekten.

12.30 Ian Wiséhn talar i hörsalen under rubriken "Nya myntkabinettet – erfarenheter och framtidsplaner".

13.30 Auktion 145 med ca 160 objekt ur Sven Svenssons samling börjar.

DECEMBER

11 SNF:s julfest

Plats Banérgatan kl. 18.30

Föreningens julfest.

Svenska Numismatiska Föreningen

Adress: Banérgatan 17 n.b. Buss 4, 44; T-bana Karlaplan.

Kansli: Besökstid 10.30 - 13.00 onsdag – torsdag.

Stängt: Midsommar – 1 september; jul- och nyårshelgerna.

Hemsida: www.numismatik.se

Kungl. Myntkabinettet

Adress: Slottsbacken 6. Buss 43, 46, 55, 59, 76; T-bana Gamla stan.

Utställningar: Måndag – söndag kl. 10.00 - 16.00.

Numismatiska boksamlingen: Torsdagar kl. 13.00 - 16.00.

Hemsida: www.myntkabinettet.se

Birgitta och pengarna

Av Lars O. Lagerqvist

I år firar Sverige men också många kristna i andra delar av världen Birgitta Birgersdotter, det enda av våra helgon (ännu så länge) som kanoniserats av påven (1391) och en av de ytterst få svenskor som är kända utanför vårt land – låt oss också nämna drottning Kristina, Greta Garbo och Astrid Lindgren. I år har Sveriges Riksbank beslutat utge minnesmynt i två valörer, och dessutom en medalj som kommer från samma tillverkare (d.v.s. Myntverket i Eskilstuna, men på deras eget initiativ). Se SNT 2003:5 s. 112.

Birgitta föddes sannolikt 1303 som dotter till en av Sveriges mäktigaste och rikaste män, Upplands lagman, riddaren Birger Petersson (död 1327), och dennes andra hustru Ingeborg Bengtsdotter (död 1314, troligen i barnsäng). Hennes fars släkt är bara känd ett par generationer tillbaka och Birger var dess mest betydande medlem. Släkten tycks ha utmärkts av stor fromhet. Ingeborg var befryndad med kungahuset, eftersom Magnus Minnisköld var hennes farfarsfar. Denne räknade bland sina andra barn Birger jarl, den kungliga folkungaättens stamfader, som regerat sedan 1250. Var Birgitta föddes vet vi faktiskt inte; uppgiften att det var på Finsta gård i Uppland härstammar från 1400-talet och sanningshalten är tveksam, eftersom fadern ännu inte förvärvat den gården, det skedde flera år senare, när Birgitta redan var gift.

Tidigt moderlös – omkring tio år gammal – vistades Birgitta en tid hos en moster i Östergötland, även hon gift med en lagman. Pappa Birger hade varit med om att skriva Upplandslagen och ledde som lagman tingsmötena i landskapet. Lagmännen i Sverige utgjorde tillsammans med riksråd och biskopar landets mäktigaste elit. 1321-1322 valfärdade Birger som trogen kristen till Santiago de Compostela i Spanien, där aposteln Jakob sägs vara begravd. Sitt testamente skrev han 1326 på Finsta och året därpå dog han. Han begravdes 1328 i Uppsala domkyrka, där man alljämt bevarar en dyrbar gravsten, beställd i Flandern (nuvarande Belgien) av Birger under pilgrimsfärden. Här ser vi ho-

1. Birger Peterssons och hans andra hustru gravsten i Uppsala domkyrka efter avbildning i Sveriges Medeltid av H. Hildebrand. Barnen är också avbildade, och Birgitta återfinns nederst till höger med utslaget hår, d.v.s. ogift. Det är den äldsta bilden av det blivande helgonet – naturligtvis inte något porträtt. Flandriskt arbete, beställt av Herr Birger, sannolikt under pilgrimsresan till Santiago de Compostela.

nom själv, hans andra hustru och – i mindre format – alla barnen (tre söner och fyra döttrar). Den äldsta dottern är Birgitta, här avbildad (men knappast porträttlik!) för första gången. Vad den kostade vet vi inte, men några av räkningarna från Herr Birgers begravning är bevarade. Det rör sig mest om kläde, kryddor, vin och socker till en mycket ansevärd kostnad, 169 mark 5 öre, inhandlade hos köpmän i Stockholm, Sigtuna och Uppsala, nästan allt importerat. För att ge något slags begrepp om vilka summor detta var kan vi omvandla pengarna till 8 142 dagsverken à 4 penningar i Birgittas ungdom. Så många dagsverken (låglönen) skulle idag motsvara något under 7 miljoner kronor!

Äktenskap, barn och verksamhet

När Birgitta var tretton år giftes hon bort med den artonårige sonen till lagmannen Gudmar i Västergötland, riddaren Ulf Gudmarsson (ca 1298-1344). Denne också skulle bli lagman, men i Närke (1330), där han och hustru Birgitta hade stora egendomar, och med tiden också riksråd (tidigast 1328). Birgitta medförde i boet och ärvde senare egendomar i flera landskap och järnbergshyttor i Närke. Även Ulf var en förmögen man.

Mest bodde de på den stora egendomen Ulvåsa vid sjön Boren i Östergötland. Mycket tyder på att det snart var den späda och småväxta Birgitta som blev den bestämmande i äktenskapet. Ulf var en ”god och ärlig man”, men kanske inte så kunsig och begåvad. De fick åtta barn. Äldsta dottern Märta var gift två gånger (givetvis med män ur frälset, den förste en riktig knöl, Sigvid Ribbing) och blev hovmästarinna i Norge, där hon skall ha uppfostrat den minderåriga, blivande unionsdrottningen Margareta med hjälp av riset; sonen Karl, riksråd och lagman, gift tre gånger, var av världslig läggning, stätlig och praktälskande, och dog i Neapel 1372; Birger, också riksråd och lagman, gift två gånger, var sin mors fromma son, död 1391; Katarina, tidigt änka, följde i sin mors fotspår och blev Vadstenaklosters första föreståndare, död 1381, senare saligförklarad, hennes ben skrinlagda 1489; ytterligare två söner dog tidigt; Ingeborg gick i kloster (Riseberga) och dog ung; Cecilia var gift två gånger, dog 1399 och begravdes i Vadstena klosterkyrka. Det ansågs länge att det fanns åtskilliga ättlingar på kvinnolinjen till Birgitta; nu är man tveksam.

Men Birgitta var så mycket mer än en aristokratisk hustru med en skara barn att gifta bort eller placera i kloster och en stor tjänarskara att härska över, fattiga att utspisa, sjuka att vårda. Hon var enligt egen uppgift en tid hovmästarinna eller kanske bättre mentor hos den unga drottning Blanka av Namur (1320-1363) som 1335 gift sig med kung Magnus Eriksson (1319-1363, död 1374). Med tiden fick hon mycket att göra med kungen. Både han och drottningen hade mycket att lära, tyckte hon.

Framförallt var Birgitta av en djupt religiös natur. Hon vallfärdade till flera svenska helgongravar och skall också ha besökt S:t Olavs grav i Nidaros, Nordens populäraste vallfartsort. Åren 1341/42 begav sig Birgitta och Ulf till Santiago de Compostela, den vallfärd som fadern Birger Petersson en gång genomfört och tidigare säkert också flera andra av denna fromma familj. På återvägen blev Ulf svårt sjuk i Arras, men Birgitta fick en uppenbarelse – han skulle tillfriskna. Så skedde och de kunde återvända hem. Ulf hämtade sig aldrig helt, och i början av år 1344 avled han och begravs i Alvastra kloster. I sitt testamente hade han bl.a. gjort donationer till en klosterstiftelse. Allt detta var en stor händelse i Birgittas liv och utgjorde början till en helt ny tillvaro för henne, en karriär på det andliga området!

Ett blivande helgons karriär i hemlandet (1344-1349)

Redan i barndomen hade Birgitta haft drömmar eller uppenbarelsen av religiös karaktär. När hon började få uppenbarelsen i vaket tillstånd är inte

riktigt säkert, men det tycks ha hänt redan under makens livstid. Nu, när hon skall få ägna sig åt sin livsuppgift, blir de allt talrikare. I en tidig uppenbarelse säger Gud till henne: "Du skall vara min brud och mitt språkrör". Det är klart att både hon själv och den katolska kyrkans representanter till en början ställde sig undrande: var det Gud som talade eller ett djävulens bländverk? I alla händelser blev hennes uppenbarelsen godkända, med tiden på högsta ort, och efter hennes död utgivna först som handskrifter, så småningom också tryckta i två olika serier, inalles omkring sjuhundra.

Birgitta skrev ner sina uppenbarelsen på svenska och sedan översattes de till latin av hennes biktfaeder. Birgitta behärskade latin – hon lärde sig detta det bildade Europas kyrko- och diplomatspråk tillsammans med sina barn, har det sagts – men föredrog sitt modersmål. Ett par av hennes egna handskrifter har mirakulöst nog bevarats och visar att hon hade en säker och kraftfull skrivstil.

Under fyra år var Birgitta till och från bosatt i Alvastra – men nunnan

var hon aldrig, en vanlig missuppfattning bland lekmän, kanske beroende på att sena bilder av henne klär henne i nunnedräkt och med birgittinernas huvudprydnad (den nya statyn i Rom på Peterskyrkan med hennes bild i helfigur, sedan hon blivit ett av Europas skyddshelgon, begår just detta misstag). Nej, hon bar alltid sin huvudklädnad som änka och så avbildas hon i alla tidiga konstverk.

Uppenbarelsen från Gud, Kristus, jungfru Maria eller någon ängel handlar ofta om hennes älsklingssplan. Hon vill grunda en ny klosterorden med nya regler. Från 1346 blir hennes förbindelser med kung Magnus Eriksson ganska täta och hon besöker hovet. Hon förmår honom till en storlagen donation samma år: ett stort antal gods och Vadstena kungsgård med sitt stora stenhusskänks till det blivande klostret. I en uppenbarelse hade Birgitta fått veta, att klostret skulle ligga just där, vid Vätterns strand. Magnus skulle också "ta korset", organisera och anförda ett korståg över Östersjön, mot Ryssland eller rättare sagt Novgorod, fick han veta av sierskan.

De följande åren skulle bereda Birgitta stora besvikelser men också leda till hennes resa till Rom. Påven vägrade att grunda en ny orden (i och för sig kunde han åberopa ett tidigare beslut att inga fler klosterordnar skulle få inrättas) och Magnus drog tillbaka en stor del av sina donationer. Birgitta blev givetvis upprörd, ja rasande. Hennes relationer med kungen blir allt sämre och påven Klemens VI målas i hemska färger. Samtidigt med dessa händelser härjas så gott som hela Asien och Europa sedan 1347 av en svår böldpest, digerdöden. Till Danmark kommer den 1348, till Norge 1349 och till Sverige 1350. Kanske så mycket som en tredjedel av befolkningen faller offer för sjukdomen, i Europas storstäder mer än så. Mitt i denna svåra tid fattar Birgitta ett viktigt beslut – hon skall bege sig till Rom.

Bosatt i den heliga staden (1350-1373)

Hon hade flera skäl till detta. 1350 var ett jubelår och nu måtte väl äntligen påven lämna "den babyloniska fångenskapen" i Avignon och återvända till Rom! Och då kunde hon övertala honom att stadfästa hennes orden. Om kungen lyckades genomföra sitt korståg – det ville han, kanske förklarligt nog, inte företa sig

2. Klostret i Vadstena. Den byggnad som avdelades för nunnorna och som hyser det nyöppnade Birgittamuseet var ursprungligen ett folkungäkten tillhörigt palats, som kung Magnus Eriksson skänkte till det blivande klostret. Invigningen skedde 1384 men "blåkyrkan" blev färdig långt senare. Flygfoto: Jan Norrman, 1965, ATA.

under det svåra peståret – skulle det kanske också beveka Klemens.

Detta krig med Novgorod kom igång vintern 1350/51, då Magnus äntligen befinner sig på andra sidan Östersjön, men ingenting åstadkoms och fred slöts 1351. Birgitta kan inte få kungen att begripa, att han, som hade Gud på sin sida, hade kunnat besegra ryssarna med en helt obetydlig stridsmakt. Så menar Birgitta och målar kungen i allt mörkare färger.

Vid årsskiftet eller i början av 1350 kommer Birgitta till Rom efter en lång resa över Stralsund, Schwaben och Norditalien, där hon besöker Milano, och så till Genua, antagligen för att ombord på ett skepp komma till Ostia, Roms hamnstad. Överallt har hon sett hemska spår av pestens härjningar och mött svältande, utfattiga människor. Hon reser i ett ganska stort sällskap med bl.a. biktfadern Peter Olofsson (Petrus Olai) från Skänninge, som också blir hennes husföreståndare. I den heliga staden besätter hon sig först i ett palats som kardinalskollegiet förfogade över; efter fem år flyttar hon till ett hus nära Piazza Farnese, som står till hennes förfogande de följande åren och där hon också dör. Där vårdas hennes minne av Birgittasystrar ännu idag och här vårdas föremål och relikier ända från hennes tid.

Birgitta fick vänta förgäves på påven Klemens, även på hans efterträdare Innocentius VI, som i sin tur ersattes av Urban V. Den sistnämnde skulle bli den som äntligen återvände till Rom, men bara för en kortare tid (vi återkommer till honom och ordensgrundandet nedan). Redan 1350 kunde hon glädja sig åt att dottern Katarina, nyvorden barnlös änka, anslöt sig till henne och sedan inte vek från moderns sida, varken i livstiden eller i döden.

Birgitta satt inte hela tiden i Rom. Hon besökte bl.a. Assissi. Åren 1365-1366 vallfärdar hon till heliga platser i södra Italien, som då kallades konungariket Neapel, och sammanträffar med personer ur de högsta kretsarna. Birgitta kallar sig vid denna tid vanligen ”principissa de Nericia”, d.v.s. närmast ”furstinna av Närke”. Den höga rang som hon hade i hemlandet i egenskap av lagmansänka hade nog inte gått fram i en bokstavstrogen översättning bland italienska hertigar, prinsar, grevar och markiser! Vi får inte tolka detta som ett utslag av fåfänga – men det gällde att kunna tala med den auktoritet som hon behövde för att man skulle lyssna på henne och hennes öns-

skemål. I Neapel träffade hon den franskfödda, sköna och lättsinniga drottning Johanna, som tog emot henne vänligt och nog med en viss respekt lyssnade på hennes förmaningar och uppenbarelser, dock utan att alltför mycket ändra sina vanor...

Påven kommer. Birgitta får sin klosterorden (1367-1370)

Äntligen anländer Urban V till den heliga staden. Den 16 oktober 1367 äger det högtidliga intåget rum. Birgitta ber nu också sina söner Karl och Birger komma till Rom för att ge henne sitt stöd. Hon är nu en gammal kvinna, 64 år, och hon *måste* få sin klosterorden godkänd! De anländer 1368 till Rom; det året får den heliga staden ännu ett celebret besök, nämligen av den tysk-romerske kejsaren Karl IV. Härmed uppfylldes en annan av Birgittas profetior, som ingen trott på: påven och kejsaren träffades. Men det drar ut på tiden med Birgittas älsklingstanke, trots en audiens hos påven tillsammans med sönerna (skildrad av en samtida). Urban drar sig bort från det oroliga Rom till borgen Montefiascone vid Bolsenasjön. Är han på väg tillbaka till Avignon? Birgitta får ännu en audiens sommaren 1370 och presenterar påven med ännu en uppenbarelse, minst sagt

hotfull. Nu bestämmer sig äntligen Urban, men som många andra kloster måste Birgittas inrymmas inom de s.k. S:t Augustinus regler. Hon får grunda ett kloster för män och ett för kvinnor i Vadstena och en kvinna skall vara högsta ledare. Den påvliga bullan kom den 5 augusti. Men först under en efterträdare, Urban VII, utfärdades det slutliga dokumentet om ”S:t Augustini Frälsarorden” och då var Birgitta död.

Sitt andra mål nådde inte Birgitta: påven bosatte sig inte i Rom utan återvände till Avignon, trots hennes hotelser. Påven skulle dö inom året, sade hon (åtminstone trodde samtiden att hon uttalat sig så). Det gjorde han och hennes rykte blev än större. Den nye påven, Gregorius XI, en fransman som Birgitta träffat i Italien, fick flera uppenbarelser från henne. De var nedskrivna av en spansk prelat, Alfonso, biskop av Jaén, som av sagt sig sitt ämbete och slutit sig till henne. Han skulle komma att betyda mycket under hennes sista år och även efter hennes död, när han slutredigerade hennes uppenbarelser.

Pengar

Många frågar sig: visst, Birgitta var förmögen, men hur klarade hon sina

3. Den sannolikt äldsta bilden av Birgitta visar henne när hon under sin sista pilgrimsfärd besöker Betlehem och där får visionen om hur Jesu födelse gick till. Tavlans målade i tre exemplar av Niccolò di Tommaso (död 1376), som av allt att döma träffat Birgitta i Neapel, där han arbetade för drottning Johanna. Han måste då ha hört hennes vision berättas; den blev nämligen inte utgiven till mera allmän läsning förrän efter hans död. Tillhör Vatikanmuseet (2003 utlånad till Birgitta-utställningen i Linköping). Se också omslagets färgbild. Repro: Gabriel Hildebrand.

reskostnader? Det var inte med hjälp av våra egna penningar och halvpenningar, tidvis mycket dåliga och med låg silverhalt, särskilt 1349, när Birgitta begav sig till Rom. Nej, nu hade den europeiska ekonomin tagit mer än ett steg framåt. Vid mitten av 1200-talet återkom guldmynnten, först den florentinska *florinen*, sedan *zecchinon* från Venedig, kallad *dukat*, likvärdiga mynt om knappt 3,5 g rent guld. De blev populära handelsmynt som efterpräglades under 1300-talet (först *florinen*) i Ungern, Böhmen, Rhenlandet och med tiden även i Lübeck (från 1340), vår kanske främsta handelspartner. Vid mitten av århundradet börjar *skeppsnobeln* från England bli begärlig. Men större utländska silvermynt kom också till Norden – den franska *gros tournois*, den engelska *pennyn* och dess imitationer från kontinenten (kallade *sterling*). Det fanns alltså ingen brist på allmänt gångbara mynt att ha i reskassan när man skulle bege sig utomlands, mynt som kunde växlas om till lokal valuta.

En klar risk var förstas att bli utsatt för landsvägsrövare. Såväl påvekyrkan som de stora handelshusen rådde bot på detta problem – man hade växlar redan under 1200-talet. Det fanns s.k. faktorier i alla viktiga handelsstäder. Man kan nog förmoda, att Birgitta eller snarare hennes medföljande präster hade sådana skrivna dokument, mot vilka man kunde få ut kontanter vid behov. Trots detta fungerade inte alltid penningförsändelserna (inte under senare århundraden heller, det vet vi). Birgitta fick hjälp av givmilda anhängare i Italien, och vid ett eller annat tillfälle blev hon tiggerska. Det var ju så vissa klosterordnar fick sina medel.

Den sista pilgrimsfärden.

Birgittas död

Birgitta fick inte alltid den eller de uppenbarelser hon önskade. Vissa dagar väntade hon förgäves på den ängel eller vem det nu var som just då dikterade för henne. Ett särskilt budskap hade suttit långt inne, men 1371 kom Guds befallning att det var dags för henne att resa till det heliga landet. Förberedelserna tog åtskilliga månader. Sönerna hade återvänt till Sverige och fick nu vända om och komma tillbaka – de måste absolut delta i pilgrimsresan. Givetvis också dottern Katarina, biskop Alfonso, hennes två biktfäder, som båda hette Peter Olofsson (Petrus Olavi), och riddaren Magnus Persson (Eka), som

4 A-L. Svenska och utländska mynt från Birgittas tid. A. Magnus Eriksson, tvåsidig penning med folkungalejon / krona, 1320-tal. B. Samma valör, men på fransidan tre kronor, 1340-tal. C. Norge, penning från Håkan (V) Magnusson (1299-1319), den föres morfar och företrädare. D. Lübeck, imitation av det kanske mest spridda internationella guldmynnet, *florinen* från Florens, 1340-50-tal. E. Frankrike, *gros tournois* från Filip V (1316-22). F. Nederländsk imitation av engelsk silverpenny, s.k. *sterling* från Edvard II-III, slagen i Hainaut av Johan II (1280-1304), gångbar i främst norra och mellersta Europa. G. Böhmen, Johan av Luxemburg (1310-46), s.k. *pragerroschen*. H. Venedig, Giovanni Soranzo (1311-27), *grosso*. I. I Rom gav senaten ut mynt i stället för den oftast frånvarande påven. Denna *denar* med länge oförändrad typ hör hemma i 1300-talet och bör ha varit välbekant för Birgitta. J. Neapel, Johanna, *dukat* 1343-47. K. I Palestina mötte Birgitta kanske ett och annat kvardröjande korsfararmynt men främst islamiska dirhemer av silver och småmynt, som denna fals från Tripoli, slagen för den egyptiske mamluk-sultanen Shaban II (1363-77). L. På hemvägen med kistan 1374 kanske någon överskeppning ersattes med en *florin* slagen av Ruprecht (I) av Bayern (1329-90). Dessa mynt ingick i Kungl. Myntkabinetets utställning "Visa mig vägen. Heliga Birgitta 700 år", sommaren och hösten 2003.

Foto Gabriel Hildebrand.

länge hört till hennes omgivning i Rom och med tiden skulle spela en framträdande roll i Vadstena.

Året 1372 hade därför börjat när Birgitta och hennes följe kom till Neapel och togs emot av drottning Johanna. En ofta återgiven historia är hur den "världslige" sonen Karl vid presentationen kysste drottningen, inte på foten eller handen, som etiketten föreskrev, utan – på munnen! Johanna tog inte illa upp, hon uppskattade stiliga män. Birgitta märkte detta och tänkte med förfäran på att Karl var gift, hans hustru var hemma i Sverige, helvetets lågor hotade! Hon bad till Gud att sonen skulle förskonas. Hon blev bönhörd, han dog plötsligt, kanske av en av TBC betingad blodstörtning (Stolpe).

Färden över Medelhavet gick över Cypern, som då regerades av en annan drottning, Eleonora av Arago-

nien. Birgitta välkomnades varmt och fick åter några uppenbarelser, bl.a. om Eleonoras olämpliga och utmanande klädsel, som knappast kan ha glatt henne. Efter en månad fortsatte pilgrimerna och anlände till Joppe. Förargligt nog sjönk fartyget inne i hamnen och åtskilligt bagage gick förlorat. I mitten av maj var man i Jerusalem, en stark upplevelse för alla. Birger blev riddare av den Heliga Graven. Betlehem besöktes också. Här hade Birgitta en berömd syn – hon upplevde närmast i detalj Jesu födelse. Denna uppenbarelse fick många konstnärer ta del av, och med början redan på 1370-talet framställs frälsarens födelse just så som Birgitta skildrat den.

Den äldre Birgitta insjuknade "i feber", vad det nu kan ha varit för åkomma, men tillfrisknade. Efter nästan fem månader återvände man över Cypern till Neapel, där sällska-

pet landsteg i början av 1373. Alfonso fick genast resa till påven med en ny uppenbarelse. Birgitta återvände till Rom efter att ha mottagit en ansenlig summa pengar av drottning Johanna.

Birgittas hälsa försämrades gradvis. Den 23 juli 1373 avled hon i sitt hus i Rom, enligt traditionen på en bordsskiva som ännu bevaras i Casa di S. Brigida, som huset heter sedan länge. Efter begravningen fick kistan en tillfällig förvaringsplats medan hemfärden förbereddes. I Vadstena pågick arbetet med klostret och grundstenen hade lagts till klosterkyrkan – den föregicks av ett par träkapell. Den byggdes enligt Birgittas intentioner, enkel och utan prakt, inga målade fönster, och altaret i väster.

När hemfärden anträdde i slutet av 1373 hade ett under inträffat – den döda Birgitta hade förvandlats till ett skelett! En arm och några andra smärre benbitar lämnades kvar som relik i Rom. Hemfärden gick över Ancona, Trieste, Österrike, Tjeckien och Danzig samt över Östersjön till Söderköping. Kistan bars så via Linköping till Vadstena, dit man kom 4 juli 1374. Stora människoskaror hade mött upp överallt där man drog fram.

Enligt Birgittas klosterregel levde de högst 60 systrarna, som skulle vara 18 år när de vigdes till nunnor, i en särskild byggnad, i Vadstena i det gamla kungapalatset, som "ödmjukats", som Birgitta uttryckte det, d.v.s. förenklats och sänkts i höjd. De betjänades av högst 25 bröder under en generalkonfessor; några av dem skulle vara prästvigda. De bodde i ett hus på andra sidan kyrkan, också det ursprungligen från 1200-talet. Katarina, som reste tillbaka till Rom och bodde där i flera år, fick klosterregeln modifierad, så att den blev mera som hennes mor tänkt sig. Hon verkade också för moderns kanonisering. Hon kom sedan tillbaka och var klostrets första föreståndare. Det skulle ju ledas av en kvinna. Katarina dog 1381 och begravdes i kyrkan, trots att den ännu inte var färdig. Det blev den först på 1440-talet. Klostret hade invigts 1384.

Birgittas ben hade redan 1374 skrinlagts i Vadstena. År 1391 nådde hennes "påtryckargrupp" sitt mål. Den 7 oktober helgonförklarades (kanoniserades) hon av påven. Hennes dotter Katarina saligförklarades (beatificerades) 1482 och skrinlades 1489, även hon, men väntar ännu på en helgonförklaring. Efter många äventyr

5. Kistan i Vadstena klosterkyrka, som anses innehålla delar av Birgittas och dottern Katarinas skelett och deras skallar samt dessutom ben från några andra helgon. En DNA-undersökning pågår och väntas vara färdig under hösten 2003. Skallen till vänster anses vara Birgittas, skalltaget till höger Katarinas.
Foto: Carl Curman 1889, ATA.

och en tids vistelse i Polen (ditförda av Sigismund) återkom mor Birgittas och dotterns ben till Vadstena på 1650-talet. De har undersökts ett par gånger och när detta skrives görs DNA-prov. Birgitta var tydligen småväxt (153 eller 157 cm), Katarina lång även för vår tid (180 cm).

Snart grundades kloster även i andra delar av Norden och det övriga Europa, t.ex. Nådendal i Finland och Pirta i Estland. Vid medeltidens slut fanns 37 kloster i Europa, även i England (Syon Abbey), men de som hamnade i protestantiska länder stängdes, det ena efter det andra. Vadstens sista nunnor förvisades till Polen 1595.

Birgittinerorden, för att använda dess folkliga namn, förde sedan en ganska undanskymd tillvaro, men som helgon var Birgitta inte bortglömd, särskilt inte i Polen. Munkklostren försvann emellertid. I modern tid har det skett en stor förnyelse. En av dem som bidragit till detta är svenskan Moder Elisabeth Hesselblad (död 1957), som trots svår ohälsa grundade en egen gren av birgittinerna och för en tid sedan saligförklarades av den nuvarande påven, som ju även förklarar Birgitta för ett av Europas tre skyddshelgon. I dag finns det 65 kloster i fyra världsdelar, varav ett munkkloster (i USA), känt för sin goda choklad. Det se-

naste nunneklostret invigdes i mars i år på Kuba i närvaro av själve Fidel Castro!

I Sverige har intresset för Birgitta tilltagit, även om en särskild förening, Societas Sanctae Birgittae (Birgittastiftelsen) funnits sedan länge och arbetat för att sprida kunskap om henne, liksom många enskilda, alltifrån Verner von Heidenstam och Andreas Lindblom. En medlem i vår egen förening, framlidne Torgny Lindgren, skrev om Birgitta-medaljer och pilgrimsmärken men även om dotterkloster utanför Sverige.

Vid månadsskiftet maj/juni i år firades Birgitta med ett stor program i Vadstena med ambassadör Lars Bergquist som jubileets generalsekreterare. Vårt kungapar och statschefer från länder runt Östersjön, munkar och nunnor, biskopen av Linköping och ärkebiskop Hammar och många andra prominenta personer deltog och kungen invigde det nya Birgittamuseet. Jubileumsmässa hölls i klosterkyrkan på söndagen och senare en katolsk mässa på borggården. □

Köpes

1/3 Rd 1815 eller 1817, 1/6 Rd 1798, 16 öre 1770. Kval 1+ eller bättre.
Richard Bergman 070-576 62 65.

Ytterligare ett exemplar av Grännabrakteaten

I samband med en mindre utgrävning i S:t Olofs kyrkoruin i Sigtuna 2002-2003 hittades elva mynt från 1200-1400-talen. Ett fragment förtjänar en närmare kommentar, eftersom det utgör det andra kända exemplaret (fig. 1) av en svealändsk mynttyp som hittades första gången under utgrävningar i Gränna kyrka 1987 (fig. 2). Motivet är en sköld med en korsfana och inskriften ARVS. Typen publicerades 1993 av Lars O. Lagerqvist och tolkades med ledning av korsstaven och inskriften (det äldsta namnet på Uppsala var Östra Aros) som en ärkebiskoplig myntning och med ledning av sköldens utformning, halten (nästan 800/1000) och den politiska historien daterades den till perioden ca 1260-1275 (Lagerqvist 1993). Därefter har Kjell Holmberg kortfattat kommenterat typen och ansåg att den även kunde vara äldre än den föreslagna dateringen (Holmberg 1995); Lagerqvist publicerade den på nytt med endast smärre förändringar men med ett tillägg att den med ledning av halten tidsmässigt kunde avgränsas till efter 1250 (Lagerqvist 1997).

Det nya exemplaret är stampidentiskt med Grännaexemplaret, och det tyder på att den ursprungliga utmyntningen av denna typ har varit mycket begränsad. Myntet ger först intryck av att vara avsiktligt delat för att få en ½ penning. Vikten är 0,14 g, vilket skulle stämma väl med en medelvikt av 0,30 g för en hel svealandspenning. Delningen är emellertid inte så rak som man borde förvänta sig om den delats på myntverket, utan delningen måste därför anses som inofficiell.

Angående dateringen kan man säga följande. Efter ca 1250 ökade myntningen kraftigt på det svenska fastlandet och den är väl belagd genom myntfynd. Antalet typer (Valdemar) eller grupper (Magnus Ladulås) var mycket begränsat. Det visar att myntningen var reglerad. En begränsning till en mynttyp eller en myntgrupp (samma typ men olika vikt och/eller variationer av utförandet) i cirkulation samtidigt var en förutsättning för detta. Därför menar jag att den här behandlade mynttypen inte kan ha cirkulerat efter ca 1250 eftersom den typmässigt då helt skulle avvika från andra samtida typer.

Fig. 1. Nyfunnet exemplar av den s.k. Grännabrakteaten i S:t Olofs kyrkoruin i Sigtuna. Foto: författaren.

Fig. 2. Det i Gränna kyrka år 1987 funna myntet med korsfana. KMK 102 490:1. Foto: Gunnel Jansson.

Myntningen i Svealand under perioderna 1222-1229 och 1234-1250 är mycket dåligt belagd, eftersom det saknas skattfynd. Vi känner till ett flertal typer som rimligtvis präglats i Svealand under dessa perioder, men en närmare datering är inte möjlig. Här skulle typen med korsfanan passa in, men hur går det i så fall ihop med den låga halten? Som Lagerqvist påpekat är halten nästan genomgående 900-950/1000 före 1250. Det finns emellertid ett intressant undantag genom en svealandsbrakteat med en fågel (LL II:1) som håller 770/1000 (Lagerqvists opublicerade analys). De ovan nämnda perioderna som är dåligt belagda inrymmer en mängd omdiskuterade typer, t.ex. REX VPSALIE (LL VIII), och det är inte osannolikt att man under en kort

period (sannolikt 1240-talet då man vet att det tidvis rådde inbördeskrig) präglat mynt av lägre halt. Till den perioden skulle man kunna föra såväl typen med en fågel som den här aktuella med korsfanan.

Frågan om myntherren förtjänar också att diskuteras. En ärkebiskoplig myntning som förslagits kan inte uteslutas, men andra myntherrar kan också vara tänkbara – jämför med en annan exceptionell myntgrupp REX VPSALIE, som tolkats som präglad av folkungapartiet på 1240-talet.

De här presenterade tolkningarna kan stå i strid med de heraldiska, men med ledning av alla tidigare nya myntfynd som kullkastat då etablerade numismatiska sanningar tror jag att detsamma så småningom kan gälla även de heraldiska frågorna.

Kenneth Jonsson

Litteratur

Holmberg 1995: K. Holmberg, När kungens mynt blev allmogens mynt. En översikt över mynt, myntning och myntens roll i det svenska samhället under 1200-talet. *Myntningen i Sverige 995-1995. Numismatiska Meddelanden XL*, 63-82.

Lagerqvist 1993: L. O. Lagerqvist, Myntet med korsfanan. *Flaggor från fälttåg till folkfest*. 1993

Lagerqvist 1997: -, Myntet från Gränna. Myntet med korsfanan. *Det nära förflutna – om arkeologi i Jönköpings län. Småländska kulturbilder 1997, Meddelanden från Jönköpings Läns Hembygdsförbund och Stiftelsen Jönköpings Läns Museum XXVII*, 190-193.

LL = L. O. Lagerqvist: *Svenska mynt under vikingatid och medeltid (ca 995-1521) samt gotländska mynt (ca 1140-1565)*. Stockholm 1970. □

LUNDS MYNTHANDEL

KÖPER och SÄLJER
BYTER och VÄRDERAR

MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR

GRATIS LAGERLISTA
(uppge samlarområde)

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel och fax 046-14 43 69
e-post: siv-gunnar@swipnet.se

HÅKAN WESTERLUND

MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Olympiska föremål

Vasagatan 42

111 20 STOCKHOLM
TEL 08-411 08 07

Ferdinand Tollin – en av 1800-talets ”det unga Sverige”

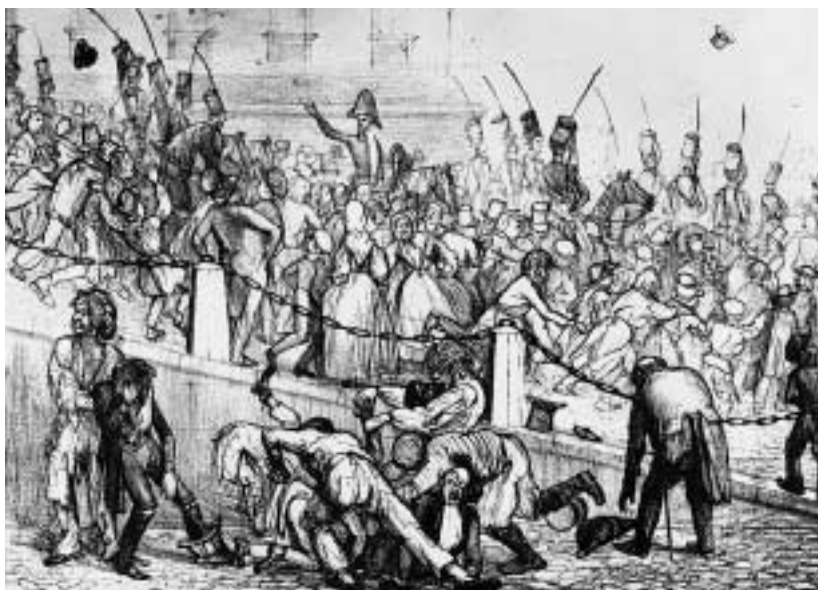
Massan rusade efter hästarne från plats till plats, så tätt vid hvarandra, att det hela liknade en enda stor farmåt flygande lavin, under hvilken passage många hattar och mössor beröfvades sina egare och kastades i luften. Motstånd var omöjligt; man måste följa med strömmen med eller mot sin vilja, om man en gång blifvit deraf fattad. Så utkastades slantarne och nu började kalabaliken. De främst stående kastade sig genast mot marken, de efterstående öfver dem, så att stora hopar lågo öfver hvarandra, med armar och ben i oafbruten samsättning. De underst liggande tilltygades förfärligt, och om de voro nog lycklige att gripa en slant, så var konsten att behålla honom inte mindre. Hvar och en, som misstänktes att hafva erhållit någon, blef af kamraterna noga visiterad öfverallt; derefter rusade alla i ögonblicket åter upp och begäfv sig efter den ridande räntmästaren och hans följe till nästa torg. Senare på qvällen utbjödos slantarne på alla kanter af staden till salu, för det mesta af lärpöjkar och hamabusar, hvilka således måste hafva varit de lyckligaste.

J. C. Hellberg,
publicist och ögonvittne denna dag

I Kungl. Myntkabinettets stora entré hänger en jättelik förstoring av en teckning som visar en tumultartad händelse strax utanför museets förgård. Denna utspelade sig på Slottsbacken i Stockholm, nere mot Skeppsbron precis där muren med dess grova järnkätting övergår i gata. Man kan skimra Slottet i bakgrunden. Gatan är full med folk och bland dem ses ridande soldater. I fonden strax nedanför muren syns några trasigt klädda män i fullt slagsmål. *Fig. 1.*

2. Minnespenning utkastad till Karl XIV Johans begravning 1844. På den inte avbildade fransidan ses texten: *AF LIFVET NÄRMÅDE I BRAGDER AF DÖDEN I HWILA.* (Karl Johans kista stod i åtskilliga år i Gustavianska gravkoret i väntan på såväl sarkofagen som byggandet av Bernadotteska gravkoret.)
*Gravör Ludvig Persson Lundgren.
Foto Nils Lagergren, ATA.*

1. Slagsmål vid Slottsbacken när kastmynten till Karl XIV Johans begravning slängdes ut. Teckning av Ferdinand Tollin (1807-ca 1860/65), kallad *”Begravningspenningarne eller calabaliken vid Slottsbacken”*, från år 1844.
Nedanför muren är numera parkeringsplats för bilar. Foto Stockholms Stadsmuseum.

Men vad är det som har hänt? Jo, det är fredagen den 26 april år 1844, klockan är ungefär mellan fem och sju på kvällen. Karl XIV Johan hade avlidit och hans begravningståg har just passerat på Slottsbacken för begravningen i Riddarholmskyrkan. Till ett kungligt begravningståg hörde då en tradition att kasta mynt till allmänheten som kommit för att se på foljet, hedra sin kung och från gatan plocka de silvermynt som man visste skulle komma. Två tusen minnespenningar slängdes ut och var och en av dessa kunde sedan växlas mot 2 riksdaler riksgälds på Kungl. Myntet. Om man tillhörde en mer uppsatt krets män, t.ex. riksdagsman, kunde man i stället få en minnespenning direkt i handen. *Fig. 2.*

Men hurdan var då människan bakom denna medkännande beskrivning av en händelse som denna? Då menar jag med händelse inte kungens död och begravning, inte traditionen med kastpenningarna, utan reaktionen hos de människor, dessa fattiga individer, som blev tillkastade mynt på detta sätt. Stora delar av den tidens stockholmare försörjde sig på tiggeri, prostitution och sina barns arbete. Ögonvittnesskildringen av hur de slogs om småslantar bland smutsiga gatstenar och hästskit har utförts med medkänsla och vilja att beskriva den verklighet många levde i. Tanken var kanske främst att visa förödmjukelsen.

Ferdinand Tollin var en god och intresserad skildrare av Stockholms folkliv. Han föddes i Gävle år 1807 och växte upp under rätt små omständigheter, men genom faderns vänners försorg kunde han gå ut gymnasiet där. Redan under gymnasieåren var han en etablerad ”artist” och utvecklades till en skarpsynt stads-skildrare såväl i blyerts som akvarell. Men han lämnade Gävle först för studier i Uppsala, där han avlade hovrättsexamen 1831, sedan för Stockholm, där han fortsatte med sin konstnärliga verksamhet och folkskildring. *Fig. 3.*

Sedelnummeringsmaskin

Tollin var en mångsidig man med ett starkt tekniskt intresse och flygdrömmar, en uppfinnare som blivit kallad ”den förste svenska flygpionjären”. En av hans ungdomsvänner var den framstående, sex år äldre teknikern Immanuel Nobel, också född i Gävle och Alfred Nobels far. Med hans hjälp gav Tollin sig på att konstruera en sedelnummeringsmaskin. Han tog patent på uppfinningen i maj 1835 och den antogs till prövning i Riksbanken. Eftersom Tollin då var anställd (oavlönad) vid Riksbanken hade han goda kontakter där och beviljades av denna lån inför fullföljandet av sin uppfinning. Den fungerade emellertid inte så bra som de hade räknat med och hoppats på. Riksbanken krävde förstas pengarna

(900 riksdaler) tillbaka, och 1838 blev Tollin ställd på bar backe.

En annan av hans vänner, August Blanche, såg då till han blev antagen som teknisk journalist i den radikala tidskriften *Freja*, där Blanche var huvudredaktör 1839-1842. Tollin inledde 1839 en ny bana som radikal skribent och tecknare i den krets man då kallade "det unga Sverige". I *Freja* passade han också på tillfället att anklaga Carl A. Broling – som sedan 1830 var föreståndare för Riksbankens sedeltryckeri – för att ha stulit hans idé med sedelnumringsmaskinen, och för vilken denne av riksdagen beviljats en betydande löneförhöjning 1841, vilket måste ha svidit i själen på den utfattige Ferdinand Tollin.

Hjelpreda för lånsökande

Tollin inriktade sig nu på politisk karikatyr. Här kunde han låta piskan vina över samhällets pampar och att han var kungahatare var ingen hemlighet. Och sådant skapar inga inflytelserika vänner. Hans ekonomi blev minst sagt bekymmersam och han hamnade snart i händerna på ockrare. Detta skulle tyvärr leda till hans flykt från Sverige och i slutändan också till hans spårlosa försvinnande.

För att på något sätt komma åt de hatade procentare han och många andra gjort sig beroende av, utförde Tollin satiriska litografier över olika långivare, bl.a. över "den driftige affärsmannen" Joseph Leja, greve Claes Christer Horn och majoren C.R. af Robsahm. Men vad värre var, han utgav en liten adresskalender som trots den oskyldiga titeln *Hjelpreda för lånsökande*, tryckt i Stockholm hos Lundberg & Co 1845, redade upp procentarna fullständigt. Den innehöll nämligen namnen i alfabetisk ordning på en rad långivare – så många som ca 150 personer – som han betraktade som ockrare. Behållningen av försäljningen skulle tillfalla sällskapet "De fattigas vänner". Fig. 4.

Kalendern är i mycket litet format, ca 100x65 mm, och på titelbladet valde Tollin mycket symboliskt att visa blodiglar (blodsugare) i en burk. Den blev förstås mycket populär, en bestseller faktiskt, och utgavs i tre upplagor med nya tillägg, men även rättelser, varje gång. Han skrev den under pseudonymen L. R. Nygren men ingen misstog sig på vem som stod bakom. Han skriver bl.a.: "Pantlånarens taxa varierar från a) 1 à 2 skilling på plåten, per vecka, b) 24 skilling på 2 R:dr per månad, ända

till, c) 5 Rdr på 15, per månad". Det är sannerligen ingen dålig ränta.

Tollin hade emellertid inte räknat med den stämning han skulle få på halsen på grund av sina offentliga anklagelser. Den i skriften utpekade af Robsahm var upprörd och stämde honom. Han dömdes till böter på 40 riksdaler silvermynt eller 14 dagars fängelse samt till offentlig avbön. Särskilt det sistnämnda kunde Tollin bara inte gå med på utan gick hellre i landsflykt. Från detta år, 1845, är spåren efter honom osäkra.

Så försvann Ferdinand Tollin till kontinenten, till Tyskland och så småningom till Schweiz, där han fortsatte med sina flygkonstruktioner. En dag var han borta. Ingen vet var, hur eller ens riktigt när han dog. Men hans gode vän August Blanche glömde honom inte. I en minnesruna skriven 1867 beskriver Blanche honom så här: "Det hade kunnat bli mycket av Tollin, men han blev ett brushuvud, blott en ovanlig människa, för att icke säga en stor."

Hjelpreda för lånsökande fick efterföljare. År 1864 trycktes i Södertälje hos firma P. J. Rosander en liten skrift med titeln *Fria räntan eller inga procentare mer!* Som författare stod J. G. Snillqwist, pseudonym för Lars Reinhold Leopold Götberg; denne kallar sig också "e. o. kammarskrifvare, Smolandus". Även denna utgåva har blodiglar i en burk som illustration. I företalet sägs att "Ut-

3. Ett porträtt av Ferdinand Tollin tecknat ur minnet av J. A. Wetterbergh år 1854. Repro G. Hildebrand.

gifwarens mening är endast den, att framställa hvilka personer innan räntan blef fri, oförskyldt warit som ockrare ansedda, och skyndar derför att på detta sätt gifwa martyrerna den upprättelse de med fog ha rättighet att fordra". Under namnen finns satiriskt avsedda bibelcitater, särskilt lämpade för var och en av dessa "oskyldiga".

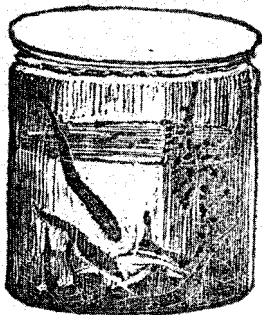
Efter Karl XIV Johans begravning väcktes förslag om att "det barbariska bruket" med kastpenningar skulle avskaffas. I stället hemställdes om "att en motsvarande summa må ställas till Kongl. Maj:ts disposition, för att bland Hufvudstadens fattige utdelas".

Detta var också sista gången som minnesmynt utkastades till allmänheten.

Monica Golabiewski Lannby

HJELPREDA för lånsökande,

af
J. L. NYGREN.

Tredje Upplagan med rättelser
af tryckfelet i föregående
upplagor och ytterligare
tillägg.

4. Titelsidan till *Hjelpreda för lånsökande* tryckt i Stockholm 1845.

Adresskalendern skrevs av Ferdinand Tollin under pseudonymen L. R. Nygren.
Repro G. Hildebrand.

SNF:s årsmöte den 12-13 april 2003

Helgen den 12-13 april 2003 avhöll Svenska Numismatiska Föreningen sitt årsmöte. Liksom skett så många år tidigare avhölls det med kringaktiviteter utanför huvudstaden. Målet för årets möte var västkusten och Göteborg.

Mötesaktiviteterna inleddes med samling vid Gustav Adolfs torg klockan tolv. Här sammanträdde 28 personer från Skåne till Norrland med numismatiskt intresse. Under Rolf Sandströms, Lindome, ledning avtågade sällskapet för att med båt ta sig till Terra Nova-varvet. Efter intagen lunch berättade Göran Ullman, f.d. ordförande i Göteborgs Numismatiska Förening, om ostindiefararen Götneborg, vilken sjönk år 1745 i inloppet till Göteborg just hemkommen efter en lång resa. Det fleråriga projektet att på Terra Nova-varvet rekonstruera den förlista ostindiefararen har varit mycket uppskattat och uppmärksammat. Om detta rekonstruktionsarbete samt om farkostens framtid talade Ullman även samt avslutade med att för mötesdeltagarna föreläsa den snart färdigbyggda Götneborg III.

Återkomna efter den maritima upplevelsen övergick sällskapet till besiktning av de auktionsobjekt ur Sven Svenssons samling som förelåg för försäljning på dagens auktion. Auktionen var denna gång inte av reguljär storlek, utan uppgick till enbart 59 objekt. Det mindre antalet utrop berodde på ett tidspressat program samt att auktionen inte var tänkt som något huvudinslag i mötesprogrammet, utan endast ytterligare en trivselpunkt.

För att bevara spänningen inför auktionen avhölls så årsmötesförhandlingarna. Mötet leddes av ordförande Julius Hagander. Parentation hölls över de medlemmar som avlidit sedan föregående möte. Årsbokslut och revisionsberättelse presenterades och styrelsen beviljades ansvarsfrihet för föregående års förvaltning. Till ordinarie ledamöter omvaldes Dan Carlberg och nyvaldes Rolf Sandström. Till suppleanter omvaldes Göran Wahlquist, Bernt Thelin och Sven-Erik Olsson samt nyvaldes Jan-Olof Björk. Som revisorer valdes på nytt Hans Henriksson samt för första gången Christer Skaring. Suppleant för dessa uppdrag blev Max Mitteregger. Björn Tarras-Wahlberg (sammankallande) valdes att tillsammans med Ulla Silvegren och Börje

Visning av auktionsobjekten. Från vänster ses Börje Rådström, Tord Ekström, Sven-Erik Olsson, Paul Levin, Sonny Serrestam, Theodor Hassel samt Göran Mattsson.

Foto författaren.

Rådström utgöra föreningens valberedning.

Mötet beslutade även om justering av årsavgiften, vilken för vuxna inrikes boende medlemmar skall höjas med 50 kronor till 250 kronor. Ett förslag från styrelsen om stadgeändring beträffande val av valberedning bifölls även av årsmötet. För att en sådan förändring skall bli giltig måste den godkännas av två på varandra följande årsmöten. Bjarne Ahlström, Martin Berghe, John E. Brine, Jan Hedman, Lars Janerud samt Börje Östlund tilldelades föreningens guld-nål jämte diplom för fyrtioårigt hedersamt medlemskap. Till SNF överlämnades av Rolf Sandström, ordförande i Göteborgs Numismatiska Förening (GNF), en medalj utgiven till minne av GNF:s femtioårsjubileum 1993. Mötet avslutades av ordföranden, vilken även riktade ett stort tack till GNF och Rolf Sandström för de fina arrangemangen vid föreningens årsmöte.

Auktionen inleddes med en penning från Olof Skötkonung, vilken klubbades för 18 200 kronor. Häfter följde ytterligare sexton rop med mynt samt sju med sedlar. Resterande del av auktionsmaterialet utgjordes av polletter (av polletter återstår ur den svenssonska samlingen ännu rikliga mängder). Sist ut var fyra polletter från Örebro badhus, vilka klubbades för 250 kronor. Efter auktionen, vilken erfaret leddes av Rolf

Sandström, skingrades mötesdeltagarna för ett par timmar. Kvällen avslutades senare med gemensam middag på anrika Hotel Eggers.

På söndagen sammanträdde sällskapet åter för avresa till Lödöse museum. Under bussfärden till och från museet berättade Rolf Sandström om Göteborgs historia samt om de sevärheter som under resan passerades. På plats redogjorde museichef Jan Johansson för museets tillkomst och utveckling, varefter guidad visning följde. Före lunch höll Rune Ekre, museets f.d. chef, ett mycket uppskattat föredrag under titeln "Lödöse som myntort". Besöket i Lödöse avslutades med en medeltidslunch. En medeltida "lunch" kunde, förstod vi, bestå av rökt kött, kryddiga korvar, rotfrukter, bröd, honung och nötter. Sedan lunchen avnjutits gick färden åter till Göteborg, där sällskapet hemförlovades.

Under återstoden av eftermiddagen träffades styrelserna för SNF och GNF i GNF:s lokal på Jungmansgatan. Här diskuterades de numismatiska föreningarnas nuvarande och framtida ställning samt intresset för numismatik och myntsamlade och vad som kan göras för att bibehålla eller öka detsamma. Dessutom var mötet bra, i det ledamöterna lärde känna varandra och respektive förenings förutsättningar. SNF vill rikta ett varmt tack till GNF för den visade gästfriheten!

Dan Carlberg

Polletter från Hoby kulle mejeri

Det hela började en dag för ett antal år sedan då en av oss blev erbjuden att köpa några polletter, fem eller sex stycken tillsammans, av Lars Lundberg, antik- och antikvariatbokhandlare i Lund. De var av det mera anonyma slaget, med en bokstav B och volymbeteckningen ½ L eller 1 L.

Polletterna var av zink i några olika former och de inslagna siffrorna och bokstäverna var placerade lite olika. En tid senare köptes fler polletter av samme handlare och vi var nu båda innehavare av dessa ännu ej attribuerade polletter. Vid köpet ställdes naturligtvis frågan om han visste var polletterna kom ifrån och han trodde de kom från Bräkne-Hoby i Blekinge. Det fanns dock inga fastare bevis för detta, utan polletterna kunde föras hit huvudsakligen på grund av att det var där de hade inköpts.

De mer eller mindre anonyma polletterna låg sedan i flera år i en låda och väntade på mer information. Under tiden hade vi fått reda på att det fanns inte bara de polletter som vi köpt, utan ytterligare ett antal – hur många visste vi inte.

Vi hade under årens lopp diskuterat polletterna och hållit ögon och öron öppna för information som skulle kunna hjälpa oss att få reda på lite mer om dem. Så en dag uppmärksammades en gammal större silverpokal med en gravering: "Wilfrid Olsson 1889 11/5 1939 från Kamrater i Bräkne-Hoby Mejerieför:ns styrelse". Det hade alltså funnits ett mejeri i Bräkne-Hoby som skulle kunna kopplas till polletterna.

Nästa steg blev en bok om Bräkne-Hoby, där man kunde läsa om ett mejeri som grundats 1865 och varit beläget på Hoby kulle. Det var vid starten det första större mejeriet i Blekinge, men verkar sedan ha fört en ganska tynande tillvaro. På 1880-talet tycks Hoby kulle mejeri ha fungerat som en mindre filial till mejeriet i Ronneby och 1892 övertogs det av godsägare Furness. År 1893 startade Hoby andelsmejeri. Enligt en karta från 1916-1917 verkar dock detta mejeri ha legat på annan plats, lite längre norrut i byn. Mejeriet lades ner 1958. I boken nämndes inget om användning av polletter vid något av mejerierna.

Idag är Hoby kulle antikaffär och konferensanläggning. En ytterligare kontroll hos säljaren Lars Lundberg visade att det var just på Hoby kulle

Foto: författarna.

och hos denne antikhandlare som polletterna hittats!

Mejeriet på Hoby kulle verkar alltså ha varit igång mellan 1865 och 1892. Att volymbeteckningen är i liter på polletterna bör dock innebära att de tillhör den senare delen av denna tidsperiod. Det nya mått- och viktsystemet, med bland annat litern, gällde från 1889 med en tioårig övergångstid från 1879.

Polletterna kan grovt sett indelas i fyra typer, med variationer i storleken på siffror och bokstäver. Alla är ensidiga och gjorda i zink. En inventering av kända polletter antyder att det kan ha funnits ca 200 av varje 1-literstyp och betydligt färre av ½-literstypen.

1. ½ L / B

Rund men avklippt till en spets nedåt. 26 mm.

Variant: ½ L med mindre siffror och bokstav.

2. 1 L. / B.

Rund. 26 mm.

Variant: 1 L med mindre siffra och bokstav.

3. B / 1 L.

Rund. 26 mm.

Variant: B instansat till höger.

4. 1 L. / B.

Kvadratisk med avklippta hörn. 26 mm.

Bernt Thelin och Kurt Hallström

Litteratur

Wirén, A.: Från byordning till kollektivvalt. *Bräkne-Hoby. En bok om en blekingsk socken*. Karlshamn. 1962. □

Kyrksilvret som nedsmältes till att förfalska enkronor

År 1898 skrev en del tidningar om att falska enkronorsmynt kommit i omlopp i Bollnästrakten. Så hade t.ex. en butik mottagit en krona som var mycket välgjord, men att något i prägeln ändå väckte misstankar om att något var fel. Det gjordes en undersökning av myntet. Det visade sig då att myntet var falskt, men av silver! Tidningarna spekulerade om silvret kom från det kyrksilver som stulits från Forsa kyrka i Hälsingland. Detta skulle i så fall vara ett sätt att få ut pengar från det stulna silvret som kanske var för "hett" att hantera.

I Kungl. Myntkabinettets samlingar finns ett stort antal falska mynt som påträffats av myndigheterna runt om hela Sverige. De flesta av dessa är emellertid från tidigt 1900-tal.

JW

3. Vandring runt Museum of Iron, Pojken och svanen, skulptur från 1800-talets slut.

British Art Medal Society – den årliga kongressen 2003

The British Art Medal Society, BAMS, höll under tre dagar i maj sin årliga kongress i staden Ironbridge, Shropshire, West Midlands.

Idén till en brittisk organisation som berör medaljkonsten föddes när två museitjänstemän vid Department of Coins and Medals, The British Museum – Mark Jones och Philip Attwood – och skulptören och medaljkonstnären Ron Dutton samtalade under en FIDEM-kongress. BAMS skapades 1982 med hjälp av två medaljsamlare – Peter Bagwell Purefoy och Paul Connor. Sedan dess håller BAMS en årlig kongress som blir mer och mer internationell.

Ironbridge är en liten stad i Shropshire som haft stor betydelse för järn- och gjutjärnsindustrin. Staden har fått sitt namn efter den bro, den första gjutna bron i järn, som byggdes 1779 (bild 1). Mannen bakom bygget var Abraham Darby III. Bron väger 384 ton och spänner än idag över floden Severn (bild 2). Familjen Darby hade skapat det då världsberömda företaget Coalbrookdale Company år 1708. Företaget blomstrade under den industriella revolutionen, men på grund av den stora konkurrensen beslöt de sig för att satsa på dekorativt gjutjärn. Man producerade sina första järnsculpturer 1834 och utvidgade sin produktion till att omfatta trädgårdsmöbler, fontäner, grindar o.s.v. Under den stora internationella världsutställningen 1851 byggde Coalbrookdale Foundry de ornamenterade grindarna som pryddes den stora utställningspaviljongen Crystal Pa-

1. Medalj över den första gjutna bron i järn från 1779.

lace och hade en stor utställning med sina produkter.

Kongressen hade ett fullspäckat schema med en stor variation av föreläsningar, diskussioner, workshops och museibesök. Temat för kongressen var givetvis medaljerna men även gjutjärnet och gjutningstekniken. Två föredrag handlade om medaljkonsten: Dr Markus Wesche, historiker vid den bayerska vetenskapsakademien, talade om den tyske medaljkonstnären Karl Goetz konst. Konstnären förmedlade via sina verk en bred nationalistisk anda som inte alltid föll i maktthavarnas smak. Cory Gilliland, tidigare vid The Smithso-

4. Artikelförfattaren i full fart att skapa en design.

5. AGA-spisens föreläsare, Francis Dineley och medaljkonstnären Avril Vaughan.

6. De designade sandplattorna sätts i brand för att förbereda dem för senare gjutning.

nian Institute i USA, talade om den moderna amerikanska medaljkonsten. Hon visade ett flertal medaljer skapade av olika konstnärer med varierande bakgrunder.

Steve Hurst, skulptör som forskat i olika gjutningstekniker, talade långt och varmt om de skulpturala gjutningsteknikerna i några afrikanska och asiatiska länder. John Powell från The Iron Museum höll ett föredrag om familjen Darby och deras företag och gick in i detalj på vissa av de produkter som tillverkats i Ironbridge (*bild 3*). Slutligen höll Francis Dineley ett föredrag om den industriella designens död – ett föredrag med stor inlevelse och förakt. Han lyckades bevisa – ofrivilligt och omedvetet – att tekniken inte alltid blivit bättre, bl. a. strejkade projekterna vid flera tillfällen och diabil-

der spottades ut ur maskinerna! Han jämförde agaspisarnas äldsta utseende och liksom den första designen till Land Rover och hur de ser ut idag, hur kvaliteten har försämrats och vad alla high-tech-knapparna kan vara bra för eller inte! Kopplingen mellan agaspisar och Ironbridge kan tyckas långsökt, men dessa spisar tillverkas än idag i denna stad.

Två olika workshops hade anordnats. Den ena var om hemsidor – Internet – och hur denna teknologi kan användas för att visa medaljer. Den andra var av mer traditionell karaktär. Där fick man skapa sin egen design till en medalj som kommer att gutas i järn vid Ironbridges gjuteri. *Bild 4-6*. Museet som ordnade denna workshop är Ironbridge Open Air Museum of Steel Sculpture och

skapades 1991 av skulptör Roy Kitchen. Museet består av alla skulpturer som finns i den stora trädgården och workshopen finns i anslutning till skulptörens kök.

För dem som är intresserade av BAMS går det bra att titta på deras hemsida: www.bams.org.uk.

Marie-Astrid Voisin

Foto:

Ron Dutton och Marie-Astrid Voisin.

2. Ironbridge idag. Foto Ron Brown.

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt sedlar medaljer
ordnar nålmärken

Öppettider

Vardagar 10.00 – 18.00

Lördagar 10.00 – 14.00

Regeringsgatan 6

111 53 Stockholm

Tel. 08-411 50 81

Fax. 08-411 52 23

ULF NORDLINDS MYNTHANDEL AB

Karlavägen 46

Box 5132 102 43 Stockholm

Tel 08/662 62 61 - Fax 08/661 62 13

**KÖPER • SÄLJER • VÄRDERAR
MYNT • SEDLAR • MEDALJER
ORDNAR**

*Medlem av Sveriges
Mynthandlares Förening*

Nytt om böcker – recensioner

Ulrika Bornestaf: Myntfynd från Halland. Sveriges Mynthistoria, Landskapsinventeringen 10. Kungl. Myntkabinetet, Stockholm, 2003. ISBN 91-89256-14-x.

UNDER VÅREN utkom en ny förtjänstfull publikation i Kungl. Myntkabinetets serie Sveriges Mynthistoria, Landskapsinventeringen. Ulrika Bornestaf har gett sig i kast med det halländska myntfyndsmaterialet som omfattar minst 23 610 mynt fördelade på 374 poster. Det är det hittills materialmässigt tredje största arbetet i serien efter myntfynden från Östergötland (SML 1) och Uppland (SML 4). Andra landskap som har publicerats är Ängermanland, Dalarna, Närke, Värmland, Dalsland, Medelpad, Jämtland, Härjedalen, Västerbotten, Norrbotten, Lappland och Blekinge.

Upplägget av boken känns till stor del igen från tidigare volymer. Några förändringar finns dock, samtliga till det bättre med kompletteringar och fler uppgifter än i tidigare volymer. Med ortnamnsregistret har ett sockenregister införlivats så att det nu är ännu lättare att söka efter fyndplatser. Fyndregistret har utökats med en kolumn för angivande av från vilka länder mynten i fynden kommer. Den viktigaste förändringen är dock att författaren i väsentligt högre grad återger information om de vikingatida mynten. För de islamiska mynten innebär det att såväl myntherre som myntort anges liksom dynasti och datering. De tyska mynten som tidigare omnämndes i antal från respektive myntort, beskrivs nu även med myntherre och typbestämning. För de engelska mynten som tidigare beskrevs med kung och typ, anges nu även myntort samt myntmästarens namn i såväl verklig som normaliserad form och med referens till Bror Emil Hildebrands standardverk. De danska och skandinaviska mynten som tidigare var bestämda till regent, är nu försedda med typbestämningar och referenser till Peter Haubergs, Carl Johan Beckers och Brita Malmers arbeten.

Den utökade informationen om mynten innebär att bokens värde för forskningen kring de vikingatida myntfynden från Halland ökar högst väsentligt. Den ökade informationsmängden medför tyvärr att texten med myntbestämningarna blir något svåröverskådlig och skulle vinna på en luftigare och mer uppdelad layout. Problemet gäller i första hand det största vikingatida fyndet från Halland, d.v.s. fyndet från Lyssebäck i Fagereds sn (SML 10:37) som innehåller ca 844 mynt samt smycke- och bitsilver. Att texten har varit svårforcerad även vid korrekturläsning framgår genom några missar (bl.a. förekommer Dbg 826 på två ställen och likaså Häv 248, London förekommer som myntort två gånger under Jewel Cross m.m.).

Beträffande Lyssebäcksfyndet bör ock-

Danmark, Sven Estridsen (1047-74), Lund, Hbg tab VII:17. Myntet är funnet vid en arkeologisk undersökning i Varla, Tölö sn, Halland (SML 10:287 b).

så nämnas att enligt myntbestämningen finns ett engelskt mynt präglat under Edvard Bekännaren (1042-66) av typen Trefoil Quadrilateral. Denna typ dateras till 1046-48 och skulle alltså i så fall vara fyndets slutmynt och ändra fyndets t.p.q. Närmare efterforskningar har dock visat att det rör sig om en hybrid av Edvard Bekännarens Paxx-typ samt Hardeknuts typ Arm-and-scepter. Myntet påverkar därmed inte fyndets datering. Det gör däremot de danska mynten tillhörande MX-gruppen som av Carl Johan Becker dateras till ca 1044-46 (Becker 1981, The Coinages of Harthacnut and Magnus the Good at Lund c. 1040-c. 1046. Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Hist.-filos. Skrifter 9:4, s 157). Slutsatsen är att t.p.q. för Lyssebäcksfyndet bör vara 1044 och inte 1042 som nu står som slutmyntets datering för fyndet.

Liksom de vikingatida mynten är de romerska och medeltida mynten noggrant beskrivna med myntherre, myntort, typbestämning och referens. För mynten från nyare tid är det anorlunda. Oftast anges land, regent, valör samt präglingsår, men i somliga fyndposter även myntort. Närmare bestämningar med referenser saknas. Förfarandet är ingalunda orimligt, men det skulle ha varit intressant om Bornestaf i inledningen av boken hade kommenterat hur hon har valt att ta med eller utelämnat information samt hur hennes arbete förhåller sig till tidigare volymer i serien.

Bornestaf har genomfört ett omfattande arbete som kommer att ha stort värde under lång tid framöver för alla med ett mynthistoriskt intresse för landskapet Halland.

Cecilia von Heijne

Ólafur Pálmason: Opinber gjaldmiðill á Íslandi [Islands pengar]. Reykjavík 2002. 2:a upplagan. ISBN 9979-9007-7-6. 74 s. Rikt illustrerad med färgbilder.

I REYKJAVIK FINNS en mycket trevlig och informativ mynt- och sedelutställning. Den numismatiska samlingen och utställningen tillhör Islands Nationalbank och Islands Nationalmuseum. I anslut-

ning till utställningen finns ett ytterst välvärdat bibliotek som innehåller det mesta om Island. Det är därför kanske inte så förvånande att man också utgett en vacker och innehållsrik katalog över de pengar som använts på ön – både under dansk överhöghet och som en fri nation efter 1944.

Fram till början av 1800-talet är det danskt utseende på sedlarna, dock med isländsk text. Först på 1880-talet får man sedlar med tydlig isländsk utseende. Särskilt vacker är valören 50 krónur från början av 1900-talet som utgavs av finansministeriet. Islands Nationalbank började verka 1927/28. Då fick sedlarna texten: *LANDSBANKI ÍSLANDS*.

Fortfarande har man kvar sedelbilderna med en kvinnlig personifikation av Island samt den isländska falken. Den danske kungen Christian X finns kvar på sedlarna fram till början av 1930-talet, då han ersätts av mindre kungliga herrar, nämligen statsmannen Jón Sigurðsson och administratören Jón Eiríksson. År 1957 delades Nationalbanken upp i två delar, en kommersiell bank och en centralbank. På sedlarna finns nu texten: Landsbanki Íslands – Seðlabankinn. De isländska sedlarna och mynten (med början 1922) är vackra, vilket katalogen väl speglar.

För den som inte förstår isländska är det utmärkt att skriften genomgående har engelska översättningar.

JW

Tuukka Talvio: The Coins and Banknotes of Finland. Helsinki 2003. Ny upplaga. ISBN 952-462-034-0. 200 s. Rikt illustrerad med färgbilder. Utgiven av Finlands Bank.

NU HAR EN ANDRA utgåva på engelska utkommit av Tuukka Talvios förnämliga verk över Finlands mynt och sedlar. På finska har en tredje utgåva kommit (*Suomen rahat*). Boken är väl värd att införskaffa, eftersom det inte är en nyttryckning utan den är reviderad och innehåller dessutom viktiga kompletteringar, särskilt när det gäller modern tid.

Här finns allt som man vill veta om pengarnas historia i Finland – möjligen med några få undantag. Undertecknad, som är barnsligt förtjust i de finska sedlarna, skulle gärna ha sett att boken även berättar sedlar som utgivits av enskilda firmor. Därmed skulle kanske ny information komma fram. Det är ju snart femtio år sedan Oscar Nikula skrev om de drygt tjugotvå finska bruk och företag som hade egna sedlar 1859-1860. Det hade även varit spännande att få se exempel på provtryck, sedelförslag etc. Dessa kommentarer förminskar dock inte bokens stora förtjänster och anmälan önskar endast att Sverige hade något liknande modernt arbete att tillgå.

JW

Prisrekord på pollett

På Frimärkshusets auktion i Stockholm den 31 maj i år såldes en i flera avseenden intressant pollett. Det rörde sig, som framgår av bilden, om en liten kopparpollett från Larsbo bruk i Dalarna, vilken gällde för två kannor öl.

Larsbo bruks tre kända pollettyper avser alla öl i kvantiteter mellan ett stop och två kannor. Av Stiernstedt hänförs de till början av 1700-talet, vilket förefaller vara en rimlig bedömning. Dryckespolletter från denna tid är ytterst sparsamt förekommande. Femtio år senare blir frekvensen betydligt vanligare. Kombinationen av stor sällsynthet och intressant användningsområde gör dessa tidiga polletter mycket populära bland samlare.

Redan detta gör Larsbopolletten intressant, men en enklare undersökning av dess förekomst visar, att just denna typ dessutom är ytterst rar. Stiernstedt redovisar endast ett känt

Kopparpollett från Larsbo bruk i Dalarna, 1700-talets början. Den gällde för två kannor öl, vilket idag motsvarar mer än fem liter. 1 kanna = 2,617 liter = två stop. Foto författarna.

exemplar, nämligen det i Riksbankens samling. Vare sig J. Arfwedson, H. Hägerström eller S. Svensson, vilkas samlingar av polletter väl får räknas till de mest betydelsefulla som hopbragts i vårt land, ägde någonsin denna raritet.

Det lilla rara stycket var på auktionen försiktigt estimerat till 1 500 kr. Det stora intresse bland samlarna som föregav auktionen, visade att objektet skulle bli lättölgt för sitt ut-

ropspris. Efter intensiv budgivning fick polletten lämpligt nog återvända till en entusiastisk samlare i Dalarna. Priset inklusive provision blev inte mindre än 16 200 kr. Detta pris är, tror vi, det högsta som en svensk pollett uppnått på auktion. Även om priset synes högt, måste man betänka, att exemplaret förmodligen är det enda på den privata marknaden och ett av två över huvud taget. I en sådan tid av svår inflation som vi nu upplever, där dagsländor som "Robinson-Robban" är stjärnor och unik blivit en beteckning för något inte allt för vanligt, vågar vi åtminstone påstå att det var en verklig raritet som nu hittade hem.

Dan Carlberg, Jan Walldén

Bättre tunnt Ööl än tomma Kaar.

*Ur C. Larsson Grubbes
ordspråkssamling, 1665.*

Myntmessa i Olofström

Sedan länge är Frimynt i Helsingborg den viktigaste händelsen för myntintresserade i södra Sverige. Under senare år har regionen även begåvats med en till hösten förlagd mäsas i Lund. Lördagen den 19 juli var det så premiär för en tredje myntmäsas, i Olofström i nordvästra Blekinge. Tidmässigt föll den nya mäsas mellan de båda hittillsvarande, men det fanns en oro för utfallet. Traditionellt är sommarmånaderna inte just någon tid för samlarverksamhet. Dessutom var det premiär och på en ort av ganska ringa storlek.

Arrangör av mäsas i Olofström var Olofströms hembygdsförening. Sedan tidigare har i kommunen hållits mäsas med olika inriktningar, t.ex. fiske och vykort. Nu var det alltså premiär för en myntmäsas. Hembygdsföreningen hade god hjälp av de lokala entusiasterna Reidar Andersson, styrelseledamot i Kristianstadsortens Numismatiska Förening, och mynthandlaren Kurt Hallström med firma Monetarium.

Förutom Kurt Hallströms Monetarium fanns av mynthandlare på plats Lunds mynthandel, Ticalen från Göteborg, Hamrin & Svahn, Täby, Myntsamlarnas Postorder, Lidhult, samt firma Jimmy Häggkvist & Håkan Andersson. Även Svenska Numismatiska Föreningen, Kristianstadsortens Numismatiska Förening samt

Foto författaren.

Karlshamn's Numismatiska Förening fanns på plats för att informera om och göra reklam för sina respektive föreningars verksamhet. Utöver dessa fanns några privata säljare.

Under de fem timmar som arrangemanget pågick, registrerades inte mindre än 250 besökare. De flesta kom för att köpa mynt, andra ville sälja eller få värderingsupdrag utförda. SNF sålde lite litteratur och lyckades även värva några nya medlemmar, vilket föreningens representanter Bernt Thelin och Sven-Erik Olsson var nöjda med.

På det hela taget var intrycket av

premiären positivt. Enligt Kurt Hallström var handlarna nöjda med intresset och omsättningen. Han kunde också avslöja att fler försäljare redan visat intresse för att deltaga i nästa års mäsas, vilkens existens i kraft av det positiva resultatet genast säkerställdes. Undertecknad kan misstänka att det goda utfallet verkligen bidrar till att öka intresset för numismatik och myntsamlande. Inte minst det annorlunda greppet med fri entré har bidragit till en något varierad publik jämfört med vad som är den vanliga vid sådana här tillställningar.

Dan Carlberg

Guldägg?

Gunilla Forsberg i Norsjö, Västerbotten, stod hemma i köket och kokade ägg. Plötsligt flög en guldtia ut från ett av äggen. "En bit av skalet flög långt ut på golvet och en guldtia landade på diskbänken bredvid", säger hon till tidningen Norra Västerbotten.

Bonden som eventuellt äger en höna som värper guldägg ville inte kommentera händelsen men anser att myntet borde ha hamnat någon annanstans än i ägget om hönan nu svalt det...

Ur Expressen 3 augusti 2003

Svårt singla slant med euromynten?

Ett lite annorlunda och kul argument mot eurons införande på insändarsidan i METRO den 7/8-03 gav mig en funderare. Insändaren oroar sig för om man även fortsättningsvis ska kunna kasta krona och klave och hur det ska gå med vår vardagliga spänn och andra uttryck för mynt och sedlar såsom bagis och laxar. För att få behålla våra härliga gamla folkliga benämningar ämnar insändaren rösta nej till euron. Hur det gick i folkomröstningen den 14/9 vet vi ju idag.

Visst kan man singla slant, eller kasta krona och klave som det ju också heter, med euromyntet. Krona kallas idag sidan med kungens bild eller monogram, alltså den sida som symboliserar staten (kronan) och myntutgivaren. Den sida på euron som har gemensamma motiv för hela EMU (myntutgivaren) blir följaktligen åtsida, krona, och den med nationella motiv frånsida, eller det som vi säger i singlaslantsammanhang, klave. Men det har påståtts att vissa 1-euromynt ska vara något tyngre på den nationella sidan vilket ju i så fall onekligen komplicera det hela.

Ordet spänn betyder ju också pengar, inte bara 1-krona. Exakt varifrån ordet kommer vet man inte, men det är belagt sedan 1890-talet och kan härröra från förkortningen sp. för svenska specie (riksdaler) som fanns före kronans införande 1873. Ordet kan också komma från Tyskland, Späne, som där är slang för pengar. Så visst borde man kunna säga fem spänn om fem euro.

Benämningen bagis har också funnits sedan 1800-talet och betecknade

Kungasignerade kungafemmor till Vecko-Journalens läsare

Under förberedelserna för firandet av Gustav V:s 90-årsdag 29/10 1948 uppstod tanken att hylla honom bl.a. med ett jubileumsmynt. Men eftersom det fortfarande var ont om silver efter kriget föll det sig naturligt att i stället framställa en sedel. Den s.k. kungakommittén, med statsministern i spetsen, framförde förslaget till Riksbanken och ungefär tre månader senare förelåg den första skissen till femman, utarbetad av Akke Kumlien. I vanliga fall brukade det gå ett par år mellan den första skissen och den färdiga sedeln. Resultatet blev ett nytt svenskt rekord i snabb sedeltryckning. Här i *Svensk Numismatisk Tidskrift* har vi visserligen redan i en artikel (SNT 1994:5) behandlat jubileumssedeln från 1948, men det kan ändå vara nyttigt att här nedteckna den del uppgifter om den.

Färgerna på sedeln hade komponerats av dr Imre Strasser med pro-

Kungafemman. Foto KMK.

fessor Olle Hjortzberg som smakråd. Tanken var att sedeln skulle bli "vär-

Ur Metro den 7 augusti 2003.

då en riksdaler (banko), men även 1-krona och pengar. Laxar är egentligen de gamla 1000-kronorssedlarna som var tryckta på skärt papper men används även om summan 1000 kronor. Eftersom eurosedlarnas högsta valör är på 500 euro så försvinner förvisso laxarna, men benämningen skulle kunna överföras på 100-eurosedeln.

Så nya pengar nya benämningar. Och för euro har vi ju redan vårt tveksamma "jorå", eller?

MGL

Den sista franska francen vann första pris för bästa mynt

Varje år anordnar *World Coin News* i USA en mynttävling som kallas "Coin of the Year – COTY competition". I denna tävling bedöms mynt som är två år gamla, d.v.s. år 2003 har juryn bedömt internationella mynt från år 2001. Mynten har tävlat inom olika områden som t.ex.: Most Historically Significant Coin; Best Contemporary Coin; Best Gold Coin; Best Trade Coin o.s.v.

Det mynt som vann utmärkelsen "Coin of the Year" var Frankrikes 1 franc 2001 i silver. Detta sista mynt i valören franc (den första utgavs 1794) har fått ett mycket modernt uttryck som passade de flesta jury-medlemmarna (den svenska medlemmen är notisförfattaren).

IW

Vår första moderna sedel av helsvensk tillverkning granskas av tryckaren Lennart Dahlström och ingenjör Rosswall. Båda sade sig vara nöjda med resultatet.

Sedeltryckeriets pressar hade på rekordtid fått fram jubileumsfemman. De färdigtryckta arken studeras här av tryckaren Ivar Andersson och ingenjören A. Rosswall.

likt glad, men ändå med diskreta färger” och den skulle påminna om de sedlar som provinsbankerna gav ut under 1800-talet. Gravuren gjordes av chefen för sedeltryckeriets originalavdelning, gravören M. Mirowsky. Den som gjorde kungens porträtt på framsidan var den unge konstnären och etsaren Albert Jorpes. Han hade stuckit det på kopparplåt efter ett Jägerporträtt. Detta var Jorpes första stora arbete.

Jubileumsfemman var till utseendet helt olik den vanliga femman men den fick samma uppställning och format. D.v.s. samma format som det då varit på alla svenska femmor – och tior – sedan precis 56 år tillbaka. Det var 1892 som de svenska sedlarna standardiserades. När man bestämde måtten gick man efter principen att de små sedlarna inte skulle behöva vikas alls och de stora

så litet som möjligt. Det kan vara intressant att notera att femtio- och hundralapparna är exakt dubbelt så stora och 1 000-kronorssedeln tre gånger så stor som femmor och tior.

Den som var chef för sedeltryckeriet var ingenjören Einar Lagrelius. Han påpekade för pressen 1948 att jubileumsfemman som sedel betraktad inte var någon tillfällig produkt. Kvaliteten ansåg han vara rent av högre än vanligt och man hade dessutom använt sig av vissa nya tillvägagångssätt. En annan sak som gjorde sedeln unik var att den bara tryckts i en enda upplaga. Lagrelius meddelade också att detta var den första moderna sedeln av helsvensk tillverkning. Så t.ex. var tiokronorssedeln från 1940 graverad i Tyskland och den som gjort porträttet av Gustav Vasa (serien Sittande Svea) var en ungrare vid namn Horvath.

Inför Gustav V:s 90-årsdag hade Vecko-Journalen ett erbjudande till sina läsare. Man hade tagit fram 25 speciella kungafemmor som var försedda med kungens egenhändig namnteckning på ett cellofanomslag. Dessa lottades ut bland de av tidningens läsare som beställt en eller flera kungafemmor genom tidningen. De aktuella femmorna ingick i de första serierna med mycket låga nummer.

Ian Wiséhn

Litteratur

Wiséhn. I.: Kungafemman 1948. SNT 1999:5 s.128-129.

Foto: Reprofoto ur Vecko-Journalen nr 23 1948.

Bland de som utformat sedeln fanns dr Imre Strasser.

Svenska och skandinaviska mynt och sedlar.

Stor sortering av utländska jubileumsmynt, årsset samt småmynt. Euro-utgåvor, polletter och medaljer.

Prislistor gratis.

NORRTÄLJE MYNTHANDEL

Box 4, 761 21 Norrtälje
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

INTERNETADDRESS:
<http://www.nmh-mynt.a.se>

Strandbergs Mynt & Aktiesamlaren AB

köper och säljer

Mynt, sedlar, ordnar, medaljer, aktiebrev äldre handlingar m.m. charta sigillata, fornsaker m.m.

Se vår hemsida
www.aktiesamlaren-bjb.se

Arsenalsgatan 6, Box 7377, 103 91 Stockholm
Tel: 08-611 01 10, Fax: 08-611 32 95

Raritetsfilosofi (2)

Katalogbeskrivningar i Norden

Det är ytterst sällan ett nordiskt auktionsföretag hävdar att ett specifikt objekt är det bäst kända – det är upp till den välinformerade samlaren att göra sina egna informations- och erfarenhetsbaserade bedömningar och i konkurrens fatta bud- och köpbeslut. Kunskapen om befintliga för samlare överkomliga exemplar är också ganska förläckad. Enbart de historiskt etablerade rariteterna bland guld- och silverpjäserna åtnjuter fortfarande respekten av en hygglig ägar- och försäljningsdokumentation. Kvaliteten på denna information är i hög grad relaterad till mynthandlaren och auktionsföretagets intresse för saken.

Tyvärr verkar alltför aktörer ta aktivt avstånd från beskrivningar och information av detta slag, dels för det merarbete och – kostnader det onekligen medför, dels för det ansvar man väntas bära för att informationen är tillförlitlig. Det är ju också ett faktum att raritetsinformation inte kan framställas lättvindigt och kräver såväl grundlig källkritisk genomgång och dokumentation av källmaterial som en viss tolerans för avvikelser vilka kan ha ett antal förklaringsorsaker. Om å andra sidan nyttjarna av denna information kunde godta ett resomang kring toleransorsaker skulle mycket vinnas. För det första skulle intresserade proveniens- och raritetsforskare kunna bygga vidare, ackumulera och i nätverk främja utbyte av information för att öka graden av precision om sakförhållanden. För det andra skulle informationsväxlingen bättre säkerställas mellan äldre och yngre generationer numismatiskt intresserade, särskilt i mynthandelskretsen, så att värdefull information om förhållanden i gången tid tillvaratas och dokumenteras på ett konstruktivt sätt. Tyngdpunkten läggs på kopplingen mellan enskilda objekt och *personifierade* proveniensuppgifter. Det blir naturligtvis en strikt återhållsam hantering av nutida konfidentiella uppgifter i förhållande till ägarskiften, transaktioner m.m. för exempelvis mer än femtio år sedan och som den muntliga traditionen ännu i bästa fall medger klarläggande av.

Detta exemplifierar återigen ett intressant gap mellan roller och behov:

- auktionsföretagens uppdrag och förmåga att skapa stimulerande

betingelser för och optimera ett försäljningsresultat för inlämnaren under samtidig faktabaserad beskrivning av föremålet,

- konsumentens (budgivarens/köparens) egen kunskap, bedömningsförmåga, samt
- behov av ytterligare information angående sakbestämning, kvalitetsbedömning, raritetsbedömning och andra eventuellt subjektiva informationer.

Den danska traditionen

Raritetsfilosofin i Danmark har sin grund i den något avundsvärda *traditionen* att raritetsbestämma äldre danska och norska mynt genom hänvisning till de sällsynthetsinformationer som de gamla storsamlarna Schou, Hede och Hauberg nedtecknat och som alltsedan 1920-talet utgjort rättesnöre för flera generationers samlare, auktionsförrättare etc. Dessa informationer grundade sig dock på en blandning av uppgifter om exemplar i museer och privata samlingar samt vidare att endast ett mycket begränsat antal museala respektive privata samlingar inom och utom Danmark genomgåtts (notabelt, ingen refereras konsekvent i Sverige!). För några *fåtal* etablerade rariteter, kända i ett fåtal exemplar, stämmer informationerna ganska väl fortfarande, medan mörkertalen är större för de något vanligare objekten. Dessutom, rent statistiskt, är ju antalet museiexemplar ointressanta för den private samlaren eftersom prisbilden till en del grundas på antalet tillgängliga exemplar på marknaden.

Raritetsdebatten

I Danmark driver sedan 1990-talet Morten Mortensen, numismatisk förläggare och privatforskare, en debatt kring auktionsföretagens ansvar och roll i raritetsbedömningar och påverkan på prisbilden. Genom artiklar, webb-sidor¹ och flygblad har intresserade kunnat följa den stundtals strida strömmen av inlägg, exemplifierade i *Numismatiskt FORUM* 2001:4². En dansk dagstidning har till och med utnämnt Mortensen till "auktionshusens vakthund" – ett välmänt epitet. Sammanfattningsvis hävdar Mortensen att slarvig eller "obefintlig" raritetsforskning missleder konsumenterna och kan snedvräda prisbilden – pedagogiska belysande exempel saknas inte! Det vore till gagn, menar han, att man i auktions-

katalogerna antingen låter en kvalificerad "raritetsforskare" (någon med motsvarande kunskaper och tillgång till referensbibliotek) uttala sig eller avstår från raritetsutfästelser överhuvudtaget. Vi kan ana att "sanningen" inte är så enkel...

Till just situationen i Danmark hör att Mortensen sedan över tjugo år varit och fortfarande är av auktionsföretag och privatpersoner anlitad och uppskattad konsult just i frågor rörande proveniens och raritetsbedömningar. Kruxet uppstod när hans publicerade rön olovligen "lånades" av andra auktionsföretag och "experter", plagierades och återanvändes utan ersättning eller referens till den sammanställda informationens upphovsman, d.v.s. Mortensen. Hans motdrag blev att deklarerat texterna med "copyright" och beivra överträdelser med stämningar och skadestånd. Det hela blev än mer kontroversiellt av att ett *fåtal* provenienslistor, inte helt överraskande, kunde kompletteras och förbättras av Mortensen själv eller andra forskare. Andra aktörer återanvände listor och informationer som av okunnighet och slarv presenterades i förvanskad och missvisande skick. Grunden för en rejäl pajkastning var lagd.

Som utomstående betraktare kan man konstatera att Mortensens envig riktar sig till många välkända nordiska auktionsföretag och att han tar köparnas parti. Mortensen exemplifierar att sällsynthetsangivelser inte stämmer med verkligheten och hävdar att samlarna och blivande köpare blir missledda av kataloguppgifterna. De stora inkomster auktionshusen uppstår av säljare och köpare i form av provisioner bör motsvaras av bättre utforskade beskrivningar, raritetsinformationer och proveniensbestämningar, menar Mortensen. Auktionsföretagen yttrar sig sällan eller aldrig om påvisade brister. Av glömska, kan vi anta, upprepar några tyvärr misstagen trots att de blivit meddelade klarläggande information. Åter andra aktörer har blivit återhållsamma med raritetsinformationer eller avsiktligt reducerat precisionen för att åtminstone inte kunna anklagas för att beskriva objekt som mer sällsynta än de kan påvisas vara. Som en "Numismatikens Vite Ridare, den ädle rättfärdighetens och sanningens utmanare och förkämpe", står nu Mortensen ensam på barrikaden men hämtar styrka från den anonyma samlarkårens instämmande i sakfrågan.

Mål, attityder och resultat

Man kan inte bortse från att debattens provokativa tonläge och numera monolog inte längre gynnar Mortensens ursprungliga, välmenande intentioner. I själva verket torde det vara så att ingen aktör i sig, objektivt, skulle kunna förneka de sakliga förhållanden som Mortensen illustrerat. En seriös aktör ska kunna erkänna sina misstag eller uppskatta bättre sakinformation än han förmått själv prestera. Men det handlar också om *hur* budskapen framförs. Numera kan även Mortensen medge att hans intentioner fallit på ett alltför överambitiöst provokativt grepp så att målgruppen i gemen uppfattat budskapet som mer angrepp på person, rörelse och bransch. Detta ska ses mot bakgrund av att Mortensen under tio år, 1991-2000, hade en "vänligare" och icke-provokativ, undervisande framtoning. Denna ansats medförde *inga uppenbara förbättringar* bland auktionshusens sällsynthets- och antalsinformationer, varför Mortensen under 2001 valde att bli mer provokativ med förhoppning att på så sätt få auktionshuset att "lägga märke till" kritiken.

Sakfrågorna Mortensen önskat få reaktioner på och förändrat betyden kring bemöts av flertalet auktionsföretag med en närmast talande tystnad. I ett och annat förord tar auktionsföretagare indirekt upp problematiken genom att exempelvis diskutera den marginella prispåverkan existensen av 8 eller 11 exemplar kan ha på den privata marknaden. Lika relevant är påpekandet att populära typmynt, om än kanske betydligt vanligare och oaktat skicket, ibland betingar belopp, fullt jämförbara med stora rariteter, trots att det är popularitetsfaktorn som driver prisbildningen. Observationerna är intressanta och pragmatiska men kringgår Mortensens invändningar *hur* man samlar material för raritetsinformation och vilken *riktighet* beskrivningen har. Mortensen kritiserar nämligen *inte* auktionshuset för den rimliga felmarginalen att exempelvis påstå 8 exemplar, när det korrekta antalet skulle ha varit 11, utan kritiserar däremot auktionshuset för att felaktigt påstå 8 exemplar medan det korrekta skulle varit minst 16 exemplar. Mortensen kritiserar alltså enbart grova antalsfelaktigheter av typ kaliber "gångar 2" vilket i förekommande fall, enligt honom, i gengäld visar att auktionshuset (A) överhuvudtaget inte gjort någon undersökning eller

(B) helt enkelt inte är kvalificerade att uttala sig om sällsynthetsantal. Dessutom kritiserar auktionshuset exempelvis när de felaktigt påstår att ett mynt är unikt när myntet i verkligheten inte är det (alltså, igen, minst en fördubbling av antal kända exemplar).

Det är beklagligt och anmärkningsvärt att inte de nordiska ländernas respektive branschföreningar för mynhandlare och auktionsföretag redan tidigt i debatten mer öppet noterade det principiella sakinnehållet i budskapen och genom egna initiativ – i denna sak – visade vilja att främja och vidareutveckla goda handels seder och stärka förtroendet hos konsument och marknad. Tänk vilken positiv genklang sådana åtgärder och informationer skulle möta – bland såväl gamla som potentiella samlare och marknadsaktörer. I ett konsumentperspektiv finns det också skäl som skulle tala för att de nordiska ländernas numismatiska riksföreningar borde bidra till en utvecklad policy kring raritetsbestämningar och hithörande informativa deklara-tioner.

Behovet av sällsynthetsbestämning varierar. Mortensen har utgått ifrån att angivna raritetsuppgifter ska bygga på genomgång av i bästa fall "allt" källmaterial, d.v.s. i överförd bemärkelse i storleksordningen 4000 tryckta auktions- och lagerkataloger och dylika omfattande danska och norska numismatiska objekt. Kan det finnas en motsvarande mängd kataloger för svenska numismatiska objekt? Man kan lätt bli förblindad av denna enorma mängd kataloger och inse vilken nästan omöjlig sakkuppgift Mortensen talar för. Men begränsar man sakfrågan till raritetsinformation som berör naturligt sällsynta och särskiljbara exemplar, faller en majoritet av de efter 1970 utgivna föreningsauktionskatalogerna bort, dels för att de förtecknar enkla material, dels för att sådana listor ytterst sällan (men ingen regel utan undantag) innehåller signifikanta rariteter.

Mortensen hävdar att den som inte gjort denna "hemläxa" (d.v.s. genomgått 4000 tryckta kataloger) heller inte utan kunskapsgrund eller inhämtande av sådan kompetens ska hävda eller försöka sig på en raritetsbestämning, i akt och mening att åtminstone inte ge missledande information till potentiella budgivare, inklusive privatköpare, museer och institutioner. Resonemanget förefaller logiskt men även den mest kom-

petente behöver göra en del reservationer med sina bestämningar.

Som ovan diskuterats är några sådana viktiga reservationer följande:

- verifiering av kopior kontra äkta exemplar
- verifiering av provenienser för museiexemplar kontra "dubletter" som återförs marknaden genom legitima försäljningar och byten eller stöld
- verifiering och särskiljning av individuella exemplar med hjälp av bild, vikt, kvalitet och andra karaktäristika
- mörkertal från (jord-)fynd och andra, för handeln otillgängliga, källor och förvar

I de över tio år som Mortensen har debatterat sällsynthetsforskning har han även berört ovannämnda aspekter men i huvudsak diskuterat det tryckta källmaterialets relevans och nyttjande. Objektivt och ödmjukt sett måste man ändå medge att skälen har betydelse för hur riktigt information är – vid en given tidpunkt – om sällsynthet och möjligheten att belägga provenienskedjor, d.v.s. ägarlängder hos det enskilda objektet. Vi ska heller inte glömma bort att en auktionskatalog är ett marknadsförings- och försäljningsverktyg men också bör vara ett redskap för dokumentation och kunskapsutveckling för samlare, museipersonal och allmänt intresserade. Enligt den försiktighetsprincip som tagit överhand bland dagens auktionsaktörer i Norden är "enradsbeskrivningarna" – även av rariteter – en trist utveckling. Det bör vara värt en slant, för såväl auktionsföretaget som branschen, att fånga nya generationer samlare genom att konsultera kunniga samlare som kan bidra med såväl sakkunskap som verifierbara bedömningar och intresseväckande notiser. En sådan interaktion inger respekt och föder utveckling och samförstånd.

Epilog och förslag

Man kan nog på goda grunder anta att raritetsfilosofin är lika gammal som samlarintresset för och handeln med föremålen ifråga. Raritetsegenskapen hos mynt, medaljer, sedlar, polletter, spelpenningar och numismatisk litteratur har naturligtvis betydelse och vägs in i bedömningen av vilket marknadsvärde ett sådant

fremål anses ha eller vad en köpare kan tänkas vilja betala. Provenienskunskapen är en annan viktig hörnpelare och även värdebidrivande informationsfaktor. Det skulle vara av stort dokumentärt värde att auktionshusen, i samband med inlämning och avtal om försäljningsuppdraget, systematiskt tillfrågar klienten om bättre objekts kända ursprung. Sådan information kan vara både intressant och värdehöjande i auktionssammanhanget och gagna ett högre slutresultat åt säljaren. Man får respektera om klienten av diskretionsskäl föredrar att just vid auktionstillfället innehålla sådana proveniensupplysningar. På aktiv förfrågan kan klienten tänka sig godkänna att sådan information frisläpps till gagn just för proveniensforskningen efter viss tid, säg 30-50 år. Om mynthanndeln och auktionshusens uppmuntras införa denna "rutin" skulle ett främjande framsteg nås och muntliga traditioner och erfarenheter ännu bättre kunna tillvaratas. Här har de numismatiska branschorganisationerna en främjande uppgift att stödja.

Uppfattningen om raritetsgraden och den kommersiella tillgängligheten, kvalitet, hantverk och skönhet, historisk signifikans samt efterfrågan och konkurrens har alla sin inverkan på bestämningen av ett transaktionspris eller bedömt värde. Också för museiansvariga är dessa informationer väsentliga då man som regel även har till uppgift att komplettera de samlingar som förvaltas. Att sedan förvärvsbehoven och önskemålen alltför sällan kan matchas av ordinarie verksamhetsmedel utan idag är mycket beroende av ändamålsenliga stiftelsers generositet är dock ett annat dilemma.

Det vore intressant om den danska raritetsdebatten kunde föra till en god sak, förändra situationen, resultera i arbetsro och stimulera till kunskapsutveckling mellan branschens företrädare och konsumenterna. Det gäller att finna och om nödvändigt återupprätta betingelserna för en fungerande symbios där båda sidor givetvis är beroende av varandra och har alla skäl i världen att främja det gemensamma intresset för fortsatt numismatisk utveckling och värna om sunda kommersiella former.

Med stöd av diverse funderingar ventilerade i denna artikel ser jag det som en rimlig möjlighet att söka konsensus bland mynthanndlare och auktionsföretag att med en lämplig informativ notis meddela karaktären av osäkerheten i raritetsbedöm-

ningar. Ett sådant utvecklingssteg skulle vara en öppen och ärlig deklaration till potentiella köpare att tolka givna raritetsinformationer med lämpliga reservationer. En stor majoritet, kanske närmare 99% av kataloggläsarna, är okunniga eller aningslösa om osäkerheten i raritetsbedömningarna och har en benägenhet att förlita sig *blint* på tryckta informationer. En del auktionshus "friskriver" sig i allmänna klausuler från felbedömningar och reducerar möjligheterna till sådana grundade rekommendationer. Bland Mortensens många exempel är det tyvärr återkommande hur auktionshusen upplyser om antal kända exemplar som Mortensen kunnat påvisa är kända i minst dubbelt så många exemplar. Anbudsbeslut kan inte ovillkorat bygga på den givna raritetsinformationen eftersom den till sin natur i stort sett aldrig kan bevisas vara absolut korrekt.

Eftersom problematiken är densamma överallt skulle föreslagna utvecklingssteg med acceptans av en informativ notis gagna den numismatiska beskrivningsnormen även i andra länder. Det skulle också uppmuntra aktiva samlare att bidra till kunskapsutbyte om raritetsinformation och förbättring av dessa kunskaper. Auktionshusen skulle gagnas av denna kunskapsutveckling och våga tillföra mer signerad raritetsinformation i katalogerna – givet notisen, som i praktiken tydliggör att varje lämnad raritetsinformation inte kan eller ska uppfattas och brukas som absolut utan vägledning. De auktionsföretag och mynthanndlare som är anslutna till nationella men även internationella branschföreningar (AINP) skulle kunna välja att rekommendera sina medlemsföretag att inkludera denna informativa notis bland auktionsvillkoren som service och upplysning gentemot kundkretsen.

Mot denna bakgrund finner jag tillfället väl valt att presentera som förslag följande formulering att användas som upplysning i auktionsvillkoren:

"I katalogen förekommer försök att informera potentiella budgivare om särskilt sällsynta objekts förekomst på marknaden, antal kända privatägda exemplar, försäljningar eller motsvarande. Information om antal bevarade eller försålda exemplar i privat ägo är ingen absolut vetenskap. Sådan vägledning information bygger på, men gör inte alls anspråk på någon fullständig, genomgång av historiska försäljningar

dokumenterade i auktionskataloger och lagerlistor. Sådan inhämtad information kan kompletteras av kunskap om och observationer av ej publicerade exemplar i privat ägo. Raritetsinformation kan förändras över tiden då hittills okända exemplar framkommer i privat ägo eller då museer och institutioner förvärvar exemplar och därmed reducerar på marknaden tillgängliga samlingsbara exemplar. Katalogförfattarna och auktionsföretaget reserverar sig härmed för att sådana förändringar av antal exemplar i privat ägo kan ha skett som inte är kända av oss vid tillfället för katalogens produktion. All raritetsinformation ska betraktas som vägledning och komplement till annan information från andra kunskapskällor för presumtiva anbudsgivares självständiga tolkning, slutsatser och beslut."

Det är en from förhoppning att denna diskussion och utvecklade förslag på hur raritetsinformation kan ges och ska förstås också uppmuntra till ökad, bättre och mer kvalificerad i bemärkelsen grundligare källmaterialbetonad raritetsforskning. Då kan man arbeta bort tryckning av grovt felaktiga, vilseledande raritets- och antalsuttalanden och därmed vitalisera branschens auktions- och försäljningskataloger till nöje och kunskapsutveckling bland numismatikens utövare – det är vi skyldiga oss själva och lika mycket vår hobbys arvtagare, framtidens gynnare och intressenter.

Per-Göran Carlsson

Noter från internet

¹ <http://home.worldonline.dk/mem/info/abonnementMaanedensKommentar.htm>

² <http://home.worldonline.dk/mem/info/lyvomraritetsgrader.htm>

Kungl. Myntkabinettet Slottsbacken 6

**Vitterhetsakademiens biblioteks
numismatiska boksamling**

Torsdagar kl. 13 - 16

Bibliotekarie Carina Bergman
tel. 08 - 5195 5323

e-post:
carina.bergman@raa.se

Landskapsinventeringen 10. Myntfynd från Halland är nu utkommen!

Fyndkatalogen är på 238 sidor och omfattar sammanlagt 374 fyndnummer, 8 bildplanscher och 10 spridningskartor. fyndregister och skattsägner m.m.

Priset är endast 50:- + porto.

Katalogen beställs genom:

Kungl. Myntkabinettet

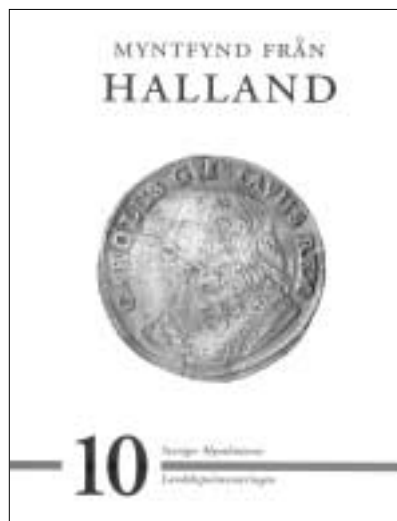
Box 5428

114 84 Stockholm

Telefon 08-5195 5304 / 5195 5325

Fax 08-411 22 14

E-post: info@myntkabinettet.se

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

är en sedan 1973 etablerad sammanslutning av mynthandlare, hitintills 21 företag i tio olika städer i landet. Föreningen är ensam i sitt slag i Sverige.

Genom samarbete med de övriga medlemmarna vill varje mynthandlare förbättra och utöka sina tjänster.

B. Ahlström Mynthandel AB
Rådmanngatan 21
Box 26033, 100 41 STOCKHOLM
Tel. 08-10 10 10, Fax 08-678 77 77

Antikboden
Kyrkogatan 2, 222 22 LUND
Tel. 046-12 99 00

Dala Mynt- och frimärkshandel
Box 5031, 791 05 FALUN
Tel. 023-142 50

Karlskrona Mynthandel
Hantverkaregatan 11, 371 35 KARLSKRONA
Tel. 0455-813 73

Kronans Mynt
Västra Hamngatan 6, 411 17 GÖTEBORG
Tel. 031-13 55 81

Rune Larssons Mynthandel
Stora Brogatan 14, Box 98, 503 06 BORÅS
Tel. 033-41 03 15

Lunds Mynthandel
Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel./fax 046-14 43 69

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

Box 19 507, 104 32 Stockholm, Tel. 08-673 34 23, Fax 08-673 34 23

AB Malmö Mynthandel & Vykortsantikvariat
Sven Gunnar Sandberg
Kalendegatan 9, 211 35 MALMÖ
Tel. 040-611 65 44

Myntinvest Corona
Östra Storgatan 20, 611 34 NYKÖPING
Tel./fax 0155-28 63 25

Mynt & Medaljer
Sveavägen 96
Box 195 07, 104 32 STOCKHOLM
Tel./fax 08-673 34 23

Myntsamlarnas Postorder
Hyhult 6, 340 10 LIDHULT
Tel. 035-801 04, Mobil 070-536 05 38

Ulf Nordlinds Mynthandel AB
Karlavägen 46
Box 5132, 102 43 STOCKHOLM
Tel. 08-662 62 61, Fax 08-661 62 13

Norrtälje Mynt AB
Niels Ferlins gränd 1
Box 4, 761 21 NORRTÄLJE
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

Pecunia HB
Farinvägen 8, 245 33 STAFFANSTORP
Tel. 046-25 21 19

J. Pedersen Mynthandel
Norra Strandgatan 30
Box 1320, 251 13 HELSINGBORG
Tel./fax 042-12 25 28

J. Pedersen Mynthandel
Skolgatan 24, 503 33 BORÅS
Tel. 033-41 24 96, Fax 033-41 87 55

Selins Mynthandel
Regeringsgatan 6, 103 27 STOCKHOLM
Tel. 08-411 50 81, Fax 08-411 52 23

Strandbergs Mynthandel
Arsenalsgatan 6
Box 7377, 103 91 STOCKHOLM
Tel. 08-611 01 10, Fax 08-611 32 95

Tamco Numismatics
Box 6235, 102 35 STOCKHOLM
Tel./fax 08-650 0342

Ticalen Mynthandel
Stureplatsen 3, 411 39 GÖTEBORG
Tel./fax 031-20 81 11

Håkan Westerlund Mynthandel
Vasagatan 42, 111 20 STOCKHOLM
Tel. 08-411 08 07, Fax 08-21 21 96

AUKTION 68

BYGGET, Norrlandsgatan 11, 4 tr • Lördag 22 november 2003

Thord Lunds Mynt- och sedelsamling

OLOF SKÖTKONUNG 2 ex,
INTERREGNUM Örtug **RR**.

STEN STURE d.y. Mark 1512 **RRRR**.

JOHAN III 2 rosenobel u.år **RRR**, Krongyllen 1570 **RRRR**.

SEDLAR. Palmstruch 10 daler SM 1666, 16 $\frac{2}{3}$ riksdaler banco 1855 **R**,
100 riksdaler riksmünt 1872 **RRR**, 100 kronor 1875 **RRR**,
10.000 kronor 1939 **RR**, Privatbanksedlar.

SVERIGE

GUSTAV VASA Åbo mark 1556 • KARL IX 6 mark 1609, 8 mark 1608

GUSTAV II ADOLF 2 riksdaler 1633 • KARL XI Riksdaler 1676

FREDRIK I Dukat 1745 Ädelfors

GUSTAV IV ADOLF Dukat 1804 Dalarnas vapen

PLÅTMYNT • UTLÄNDSKA GULD- OCH SILVERMYNT ANTIKA MYNT • MEDALJER • ORDNAR

*Katalog erhålles enklast genom insättning av kronor 150:- på postgiro 1211-2.
Vill du bli prenumerant får du katalogen två gånger per år och betalar 250:-.
Glöm inte att skriva ditt namn och din adress tydligt på inbetalningstalongen.*

AHLSTRÖMS MYNTAUKTIONER AB

Rådmansgatan 21, Box 26033, SE-100 41 Stockholm

Tel: 08-10 10 10, 0709-10 11 11 • Fax: 08-678 77 77

E-post: coindealer@ahlstrom-coin.com • Hemsida: www.ahlstrom-coin.com